МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

на тему: **ВІДМОВА ВІД МАТЕРИНСТВА ЯК ПСИХОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА**

Виконав: студент 2 курсу, групи 8.0533-з
спеціальності 053– Психологія
Бурмистрова Лариса Віталіївна
Керівник: Пономаренко О.В., декан факультету,
д.пед.н., професор кафедри педагогіки
та психології освітньої діяльності
Рецензент: к.психол.н., викладач Кушнір Є.А.

Запоріжжя – 2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра психології
Рівень вищої освіти магістр
Спеціальність 053 Психологія
Освітня програма Психологія

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

_____

к.психол.н., доцент. Н.О. Губа

«____»_____2024 р.

З А В Д А Н Н Я

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Бурмистровій Ларисі Віталіївні

Тема роботи Відмова від материнства як психологічна проблема

керівник роботи Пономаренко О.В., декан факультету, д.пед.н., професор кафедри педагогіки та психології освітньої діяльності

затверджені наказом ЗНУ від «24» 09 2024 року № 1446-с

2. Строк подання студентом роботи _____

3. Вихідні дані до роботи аналіз психолого-педагогічної літератури.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки: розкрити поняття материнства; визначити концепцію материнства як соціального та біологічного інституту; проаналізувати психологічні аспекти материнства; розглянути Феномен відмови від материнства; визначити психологічні фактори, які впливають на рішення жінки відмовитися від материнства; розкрити соціокультурні фактори відмови від материнства; розробити психологічні рекомендації «Профілактика відмови від материнства».

5. Перелік графічного матеріалу: -

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		Завдання Видав	Завдання прийняв
Вступ	Пономаренко О.В., професор		
Розділ 1	Пономаренко О.В., професор		
Розділ 2	Пономаренко О.В., професор		
Розділ 3	Пономаренко О.В., професор		
Висновки	Пономаренко О.В., професор		

7. Дата видачі завдання _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	січень –лютий 2024 р.	Виконано
2	Робота над вступом	березень 2024 р.	Виконано
3	Робота над першим розділом	квітень-травень 2024 р.	Виконано
4	Робота над другим розділом	липень 2024 р.	Виконано
5	Робота над третім розділом	червень -серпень 2024 р.	Виконано
6	Написання висновків	вересень 2024 р.	Виконано
7	Передзахист	жовтень 2024 р.	Виконано
8	Нормоконтроль	листопад 2024 р.	Виконано

Студент _____ Л.В. Бурмистрова

Керівник роботи _____ О.В. Пономаренко

Нормоконтроль пройдено
Нормоконтролер _____ О. М. Гредінарова

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота магістра: 68 сторінок, 123 джерела.

Об'єктом дослідження є відмова від материнства.

Предметом дослідження є психологічні фактори, що впливають на рішення жінок відмовитися від материнства, а також соціально-культурні контексти, в яких це рішення формується.

Метою даної роботи є вивчення психологічних аспектів відмови від материнства, виявлення чинників, які впливають на це рішення, а також розробка рекомендацій для подолання проблем, пов'язаних із бездітністю.

Гіпотезою дослідження є те, що відмова від материнства є результатом складної взаємодії психологічних, соціальних та економічних факторів, які формують уявлення жінок про материнство та особисті цінності.

Методи дослідження: у роботі застосовувались теоретичні методи (теоретико-порівняльний аналіз психолого-педагогічної літератури з досліджуваної проблеми).

Наукова новизна роботи полягає в комплексному підході до аналізу психологічних аспектів відмови від материнства, а також у виявленні специфічних чинників, що визначають це рішення в українському контексті. Крім того, робота пропонує нові підходи до розуміння цієї проблеми, враховуючи сучасні соціально-економічні та культурні зміни.

Практичне значення роботи полягає в можливості використання її результатів для розробки психологічних програм підтримки жінок, які відчувають труднощі у прийнятті рішення про материнство, а також для формування соціальної політики, спрямованої на підтримку жінок у різних аспектах їхнього життя, що впливають на вибір щодо материнства.

МАТЕРИНСТВО, ВІДМОВА ВІД МАТЕРИНСТВА, ПСИХОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ, ПСИХОЛОГІЧНІ ФАКТОРИ, КОНЦЕПЦІЯ МАТЕРИНСТВА.

SUMMARY

Burmystrova L.V. The Motherhood Rejection as a Psychological Problem.

Master's qualification thesis: 68 pages, 123 sources.

The object of the study is the refusal of motherhood.

The subject of the study is the psychological factors influencing women's decision to abandon motherhood, as well as the socio-cultural contexts in which this decision is formed.

The purpose of this work is to study the psychological aspects of giving up motherhood, to identify the factors that influence this decision, as well as to develop recommendations for overcoming the problems associated with childlessness.

The research hypothesis is that the refusal of motherhood is the result of a complex interaction of psychological, social and economic factors that shape women's perceptions of motherhood and personal values.

Research methods. theoretical methods were used in the work (theoretical and comparative analysis of psychological and pedagogical literature on the researched problem).

The scientific novelty of the work consists in a comprehensive approach to the analysis of the psychological aspects of giving up motherhood, as well as in the identification of specific factors that determine this decision in the Ukrainian context. In addition, the work offers new approaches to understanding this problem, taking into account modern socio-economic and cultural changes.

The practical significance of the work lies in the possibility of using its results for the development of psychological support programs for women who experience difficulties in making a decision about motherhood, as well as for the formation of social policies aimed at supporting women in various aspects of their lives that affect the choice of motherhood.

MATERNITY, REFUSAL FROM MATERNITY, PSYCHOLOGICAL CONSEQUENCES, PSYCHOLOGICAL FACTORS, THE CONCEPT OF MATERNITY.

ЗМІСТ

ВСТУП 7

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ РОЗУМІННЯ МАТЕРИНСТВА В ПСИХОЛОГІЇ…….. 10

1.1. Поняття материнства ……..... 10

1.2. Концепція материнства як соціального та біологічного інституту……. 12

1.3. Психологічні аспекти материнства……. 19

РОЗДІЛ 2. ПСИХОЛОГІЧНІ ПРИЧИНИ ВІДМОВИ ВІД МАТЕРИНСТВА... 26

2.1. Феномен відмови від материнства…….. 26

2.2. Психологічні фактори, які впливають на рішення жінки відмовитися від материнства…….……. 30

2.3. Соціокультурні фактори відмови від материнств……. 37

РОЗДІЛ 3. ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА ЖІНКАМ, ЯКІ ВІДМОВЛЯЮТЬСЯ ВІД МАТЕРИНСТВА……. 43

3.1. Психологічні наслідки відмови від материнства…….. 43

3.2. Профілактика відмови від материнства……. 48

ВИСНОВКИ..... 54

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ..... 60

ВСТУП

У сучасному суспільстві материнство сприймається як одна з ключових соціальних ролей жінки. Однак, у контексті змін у соціально-економічному, культурному та психологічному середовищі все більше жінок обирають шлях відмови від материнства. Це явище викликає значний інтерес у науковому середовищі, оскільки воно може бути сприйняте як складна психологічна проблема, що має численні наслідки для особистості жінки, її соціального статусу, родинних стосунків і загальної демографічної ситуації в країні.

Актуальність дослідження обумовлена кількома факторами. По-перше, зростаюча кількість жінок, які обирають бездітність, вказує на зміни у соціальних цінностях, традиціях і ролях, що накладає відбиток на демографічну ситуацію в країні. За даними статистики, в Україні рівень народжуваності за останнє десятиліття істотно знизився, а кількість жінок, які ухвалюють рішення не мати дітей, зростає [16].

По-друге, відмова від материнства може бути наслідком складного поєднання психологічних, соціальних і економічних чинників, які визначають рішення жінок у цій сфері. Відсутність адекватного дослідження цих аспектів може призвести до неправильної оцінки проблеми, що негативно вплине на соціальну політику та підтримку жінок у цьому виборі. Дослідження, проведені українськими та міжнародними вченими, такими як Галина Мартинюк [46] і Джулія Мартін [47], підкреслюють необхідність глибшого аналізу психологічних аспектів відмови від материнства, а також соціокультурних умов, які сприяють цьому явищу.

По-третє, питання відмови від материнства активно обговорюється в контексті гендерної рівності, емансипації жінок та їх права на вибір. Суспільство все ще стикається з патріархальними уявленнями про роль жінки, які можуть створювати соціальний тиск і впливати на особисті

рішення. У цьому контексті важливо вивчити, як ці фактори впливають на психологічний стан жінок і їх вибір.

Отже, дослідження психологічних аспектів відмови від материнства є важливим і своєчасним. Це може не лише допомогти зрозуміти причини такого вибору, але й сприяти розробці рекомендацій для підтримки жінок у цій складній ситуації, а також для формування адекватної соціальної політики, що враховує сучасні потреби і цінності.

Актуальність і недостатній рівень розробки означеної проблеми зумовили вибір теми кваліфікаційної роботи магістра: «Відмова від материнства як психологічна проблема».

Об'єктом дослідження є відмова від материнства.

Предметом дослідження є психологічні фактори, що впливають на рішення жінок відмовитися від материнства, а також соціально-культурні контексти, в яких це рішення формується.

Метою даної роботи є вивчення психологічних аспектів відмови від материнства, виявлення чинників, які впливають на це рішення, а також розробка рекомендацій для подолання проблем, пов'язаних із бездітністю.

Гіпотезою дослідження є те, що відмова від материнства є результатом складної взаємодії психологічних, соціальних та економічних факторів, які формують уявлення жінок про материнство та особисті цінності.

У відповідності з метою та гіпотезою визначені завдання дослідження:

1. Розкрити поняття материнства;
2. Визначити концепцію материнства як соціального та біологічного інституту;
3. Проаналізувати психологічні аспекти материнства;
4. Розглянути феномен відмови від материнства;
5. Визначити психологічні фактори, які впливають на рішення жінки відмовитися від материнства;

6. Розкрити соціокультурні фактори відмови від материнства;

7. Розробити психологічні рекомендації «Профілактика відмови від материнства».

Методи дослідження: у роботі застосовувались теоретичні методи (теоретико-порівняльний аналіз психолого-педагогічної літератури з досліджуваної проблеми).

Наукова новизна роботи полягає в комплексному підході до аналізу психологічних аспектів відмови від материнства, а також у виявленні специфічних чинників, що визначають це рішення в українському контексті. Крім того, робота пропонує нові підходи до розуміння цієї проблеми, враховуючи сучасні соціально-економічні та культурні зміни.

Практичне значення роботи полягає в можливості використання її результатів для розробки психологічних програм підтримки жінок, які відчувають труднощі у прийнятті рішення про материнство, а також для формування соціальної політики, спрямованої на підтримку жінок у різних аспектах їхнього життя, що впливають на вибір щодо материнства.

Надійність та вірогідність результатів дослідження забезпечувались методологічним обґрунтуванням вихідних положень; використанням методів, адекватних меті та завданням дослідження.

РОЗДІЛ 1.
ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ РОЗУМІННЯ МАТЕРИНСТВА В ПСИХОЛОГІЇ

1.1. Поняття материнства

Материнство є одним із найдавніших і найглибших соціальних феноменів, що має складний і багатовимірний характер. Воно охоплює різні аспекти життя жінки, родини і суспільства, поєднуючи в собі біологічні, соціальні, культурні та психологічні складові. Поняття материнства є водночас універсальним і специфічним для кожної епохи та суспільства. В кожній культурі материнство розглядається крізь призму певних цінностей, очікувань і норм, що відображаються у соціальних ролях, гендерних стереотипах, політичних дискурсах та індивідуальних ідентичностях жінок.

Актуальність дослідження поняття материнства у сучасному контексті обумовлена низкою соціальних і культурних змін, які відбуваються у світі. Трансформації сімейних структур, зміни гендерних ролей, розвиток репродуктивних технологій та переосмислення ролі жінки у суспільстві впливають на те, як сприймається і практикується материнство. Особливо важливо звернути увагу на те, як ці зміни відображаються в українському суспільстві, де традиційні погляди на сім’ю і материнство співіснують з новими викликами глобалізованого світу. У той самий час, дослідження материнства залишається однією з центральних тем у гендерних студіях, феміністичній теорії та соціології сім’ї.

Значення материнства як соціального інституту не може бути зведене лише до біологічної функції народження та виховання дітей. Материнство в сучасних дослідженнях розглядається як багатовимірне явище, що включає не лише природні процеси, а й складні соціальні відносини, культурні наративи та індивідуальні переживання. Дослідники, такі як Ольга Безрукова

[1] та Андреа О'Райлі [111], підкреслюють, що уявлення про материнство змінюються залежно від соціально-історичних умов, а також впливу політичних та економічних факторів. У пострадянських країнах, зокрема в Україні, роль жінки як матері традиційно вважалася однією з найважливіших, що відображалося у політиці та культурі. Водночас, сучасні соціальні дослідження вказують на зростання альтернативних моделей материнства, які не обов'язково відповідають традиційним уявленням.

Окрім соціального і культурного виміру, важливим аспектом дослідження є психологічний вплив материнства на жінку. Згідно з теорією прихильності Джона Боулбі [93], взаємодія матері з дитиною є вирішальною для розвитку емоційної стабільності та соціальної адаптації дитини. Це доводить важливість материнських практик для психічного здоров'я не лише дитини, але й матері. Разом з тим, післяпологова депресія, психологічне вигорання та інші стани вказують на те, що материнство може мати як позитивний, так і негативний вплив на жінку, що робить його об’єктом детальних досліджень у сучасній психології.

У світовій феміністичній теорії материнство також є полем для критики традиційних гендерних ролей. Дослідниці, такі як Симона де Бовуар [92] та Джудіт Батлер [97], вказують на те, що материнство нерідко сприймається як соціальний обов'язок жінки, який обмежує її особисту і професійну свободу. З одного боку, материнство є джерелом самореалізації та емоційного задоволення для багатьох жінок, але з іншого — його часто використовують як інструмент контролю і підпорядкування жінки в рамках патріархальної системи. Таким чином, материнство — це не лише природний процес, але й соціальний конструкт, який піддається впливу ідеологічних, економічних та культурних факторів.

Актуальність дослідження материнства також обумовлена змінами в демографічних процесах та репродуктивних практиках. Зростання віку народження першої дитини, розвиток технологій штучного запліднення та сурогатного материнства, зміна моделей сімейних відносин — усі ці явища

впливають на те, як сучасне суспільство сприймає та практикує материнство. Технологічний прогрес у сфері репродукції дозволяє жінкам відкладати материнство на пізніший вік або взагалі вирішувати питання народження дитини в нетрадиційних умовах, що зумовлює нові питання етики, права та соціальної відповідальності.

Отже, поняття материнства є надзвичайно багатовимірним і комплексним феноменом, який інтегрує в собі біологічні, соціальні, культурні та психологічні аспекти. Його дослідження є важливим не лише для розуміння ролі жінки в суспільстві, але й для вивчення того, як змінюється структура сім'ї, гендерні відносини та суспільні уявлення про роль жінки і матері. Ця тема вимагає комплексного підходу, який би враховував вплив історичних, культурних, соціально-економічних та індивідуальних факторів на формування уявлень про материнство.

1.2. Концепція материнства як соціального та біологічного інституту

Материнство є не тільки біологічною функцією народження і виховання дитини, але й соціальним інститутом, який формується під впливом історичних, культурних та економічних умов. Соціальний інститут материнства включає в себе набір очікувань, норм та цінностей, що визначають роль жінки як матері в суспільстві, а також способи соціалізації наступних поколінь. У цьому контексті материнство розглядається не тільки як особистий досвід кожної жінки, але і як структурований феномен, що відображає соціальні відносини і впливає на них.

Материнство, як соціальний інститут, відрізняється залежно від соціокультурних контекстів та історичних періодів. Соціальні уявлення про материнство завжди змінювалися в залежності від потреб суспільства та домінуючих ідеологій. Дослідники підкреслюють, що соціальний інститут материнства формується через низку взаємопов'язаних процесів, таких як

соціалізація, виховання дітей, догляд за ними, а також участь жінок у праці та громадському житті.

Українська дослідниця Світлана Оксамитна підкреслює, що "материнство в українському суспільстві завжди було не тільки біологічною, але й соціальною функцією, яка набула різних форм у різні періоди історії країни" [52]. Вона зазначає, що в традиційному українському суспільстві материнство було тісно пов’язане з роллю жінки як хранительки сімейних традицій, що відповідало загальним патріархальним структурам. Проте в сучасному суспільстві, з огляду на зміни в гендерних відносинах та розширення можливостей жінок, уявлення про материнство зазнають серйозних трансформацій.

Західні дослідники, такі як Сара Руддік, підходять до аналізу материнства як соціального інституту через призму етики турботи. Руддік у своїй праці Maternal Thinking: Toward a Politics of Peace наголошує, що материнство формує специфічну "материнську свідомість", яка ґрунтується на турботі, збереженні життя і вихованні [114]. Вона підкреслює, що материнство як соціальна практика не може бути зведене тільки до приватної сфери, адже його вплив поширюється на громадські інституції, культуру та політику. Таким чином, материнство не просто відповідь на біологічні потреби, але й результат взаємодії жінок із суспільством через виховання майбутніх громадян.

Материнство як соціальний інститут відображає гендерні стереотипи, що існують у суспільстві. У багатьох культурах роль матері асоціюється з самопожертвою, турботою та відповідальністю за виховання дітей. Це підкріплює очікування від жінок займати пасивну або підпорядковану роль у суспільстві, водночас ставлячи перед ними надмірно високі вимоги як до вихователів і моральних авторитетів у сім'ї. Як зазначає дослідниця Ольга Кісь, "традиційні гендерні очікування від жінки як матері є частиною соціальної структури, яка відтворює патріархальні відносини та обмежує соціальну мобільність жінок" [24].

У зарубіжних дослідженнях також активно розглядаються соціальні ролі материнства. Наприклад, Андреа О'Райлі вказує на те, що материнство є важливим компонентом для визначення жінки у суспільстві, однак одночасно воно підсилює патріархальні структури, оскільки зводить жінку до її репродуктивної функції [111]. На її думку, сучасне суспільство диктує стандарти "ідеальної матері", які часто стають тягарем для жінок, адже вони змушені відповідати суспільним вимогам, пов'язаним з турботою про дітей, економічною відповідальністю і самореалізацією.

Оксамитна С. також звертає увагу на зв’язок між економічними умовами та роллю материнства в суспільстві. Вона стверджує, що "у період економічних криз або під час змін у соціальній політиці очікування від жінок як матерів можуть змінюватися" [52]. Наприклад, у періоди підвищення народжуваності або за умов необхідності економічної стабілізації держава може активно заохочувати жінок до народження дітей, що створює додаткові навантаження на жінок як основних вихователів.

Материнство як соціальний інститут не є статичним; воно піддається постійним змінам під впливом культурних та соціальних чинників. У різних суспільствах материнські практики можуть значно відрізнятися, що відображає різні підходи до виховання дітей, економічної діяльності жінок, рівня їхньої участі у суспільному житті та загальної політики гендерної рівності.

Українська дослідниця Людмила Шкробот зазначає, що "в українському суспільстві материнство часто сприймається як суспільно значима функція жінки, яка тісно пов'язана з національною ідеєю та культурною спадщиною" [84]. Це формує особливий культурний контекст, в якому материнство має не лише сімейне, але й національне значення. У період пострадянської трансформації зросла увага до ролі жінок як матерів, адже вони стали вважатися хранительками традицій і моралі у новому національному проекті.

Західні дослідники, такі як Мері Дуглас, наголошують на тому, що материнство завжди знаходиться у контексті соціальних норм і символічних практик. У своїй праці Дуглас М. зазначає, що материнство є частиною системи соціального контролю і впливає на організацію соціальних відносин, особливо в тому, що стосується чистоти і бруду, норм і відхилень [99]. Матері, в рамках цих норм, відповідальні не тільки за виховання дітей, але й за соціалізацію нових поколінь, що робить їх важливими суб'єктами соціального контролю.

У сучасному глобалізованому світі материнство стає об’єктом значних трансформацій, викликаних технологічними змінами, розвитком нових репродуктивних технологій та соціальними рухами за гендерну рівність. З одного боку, розширення прав жінок на самореалізацію та рівноправну участь у ринку праці дозволяє багатьом жінкам переосмислити свої материнські ролі, зокрема в контексті можливості поєднувати роботу і материнство. З іншого боку, нові репродуктивні технології, такі як сурогатне материнство, штучне запліднення та екстракорпоральне запліднення, викликають етичні та правові дебати щодо традиційних уявлень про материнство.

Дослідник Енн Фінкельштейн у своїй праці «Mothering in the Age of Reproductive Technologies» звертає увагу на те, що репродуктивні технології не тільки розширюють можливості для народження дітей, але й ставлять перед суспільством нові питання щодо визначення материнства та його соціальних функцій [100]. Чи є матір'ю жінка, яка народила дитину через сурогатне материнство? Як визначати права матері та дитини в таких випадках? Ці питання свідчать про складність сучасного соціального інституту материнства в умовах глобалізації та технологічних змін.

Також, слід зазначити, що материнство як феномен має глибокі біологічні корені, що є основою для соціальних і культурних уявлень про роль жінки у вихованні дітей та підтримці родини. Біологічний аспект материнства охоплює не тільки фізичні процеси, такі як вагітність, пологи та

грудне вигодовування, але й складні взаємодії між біологічними і соціальними чинниками, які впливають на формування материнської поведінки.

Вагітність і пологи — це ключові біологічні процеси, що закладають основу для материнської поведінки. Вони супроводжуються значними гормональними змінами в організмі жінки, які впливають не тільки на фізичний стан, але й на емоційну сферу та поведінкові реакції. Зокрема, під час вагітності відбувається активація гормонів, таких як окситоцин, естроген і прогестерон, які сприяють емоційному зв’язку між матір'ю і дитиною, стимулюють материнську поведінку та допомагають підготувати жінку до ролі матері.

Українська дослідниця Оксана Мельник зазначає, що "біологічна основа материнства закладається ще на ранніх етапах вагітності, коли відбуваються не лише фізіологічні зміни, але й психологічні підготовки до ролі матері" [48]. Вона підкреслює, що біологічні процеси, які супроводжують вагітність і пологи, відіграють важливу роль у розвитку емоційного зв’язку між матір’ю і дитиною, що створює основу для подальшої материнської турботи і виховання.

Іноземні дослідники, також, звертають увагу на біологічний аспект материнства. Наприклад, Джон Боулбі у своїй теорії прихильності зазначає, що перші місяці життя дитини є критичними для формування емоційного зв’язку між матір'ю і дитиною, який забезпечується біологічними механізмами [93]. Боулбі підкреслює, що окситоцин, який виділяється під час пологів та грудного вигодовування, сприяє встановленню міцного емоційного зв’язку між матір'ю і дитиною, що є ключовим фактором для розвитку здорової психіки дитини.

Гормональні зміни під час вагітності, пологів та післяпологового періоду відіграють важливу роль у формуванні материнської поведінки. Окситоцин, відомий як "гормон любові", стимулює прихильність до новонародженої дитини та активізує турботу про неї. Прогестерон і естроген

також впливають на формування поведінкових патернів, пов’язаних з турботою та захистом дитини. Ці гормональні зміни, хоча і мають біологічне підґрунтя, формують поведінку, що підтримується соціальними і культурними нормами.

Зокрема, дослідниця Карен Каплан зазначає, що "біологічні механізми материнської поведінки є важливим аспектом, однак вони завжди взаємодіють із соціальними факторами, такими як культура виховання, соціальні очікування та індивідуальні психологічні особливості" [106]. Це означає, що материнська поведінка не може бути повністю зведена до біологічних факторів, адже соціальне середовище значно впливає на те, як ці біологічні механізми реалізуються.

Важливо зазначити, що існує взаємодія біологічного і соціального в материнстві, хоча біологічні процеси є важливою основою материнства, вони не можуть розглядатися окремо від соціального контексту. Материнство — це результат складної взаємодії біологічних і соціальних чинників, що впливають на розвиток дитини і материнську роль. Наприклад, у різних культурах норми та очікування щодо ролі матері можуть відрізнятися, і це впливає на те, як жінки реалізують свою материнську поведінку.

Соціологічний підхід до материнства досліджує, як соціальні та культурні фактори впливають на реалізацію біологічної ролі матері. Зокрема, Олена Малярчук зазначає, що "біологічна здатність до народження дітей не завжди визначає готовність жінки до материнства, оскільки соціальні умови, такі як доступ до ресурсів, підтримка сім'ї та гендерні очікування, відіграють вирішальну роль у формуванні материнської поведінки" [43]. Таким чином, хоча біологія створює основу для материнства, його повноцінна реалізація залежить від соціальних і культурних умов.

У контексті західних досліджень важливим є підхід Елізабет Беддон, яка вважає, що "біологія і соціологія повинні розглядатися як дві сторони однієї медалі у розумінні материнства" [90]. Вона наголошує, що біологічні аспекти, такі як гормональні зміни і фізіологічні процеси, не можуть бути

повністю зрозумілими без врахування соціальних і культурних чинників, які формують досвід материнства в різних суспільствах.

Одним із ключових питань у дискусіях про біологічний аспект материнства є питання біологічної детермінації. Чи визначає біологія повністю роль матері, або ж соціальні умови можуть впливати на зміну традиційної моделі материнства? Деякі дослідники стверджують, що біологічні фактори мають вирішальне значення, тоді як інші підкреслюють, що соціальні норми та культура мають не менший вплив на поведінку жінок у контексті материнства.

Українська дослідниця Наталія Литвиненко стверджує, що "традиційне уявлення про материнство, яке базується виключно на біологічних чинниках, застаріле у сучасному суспільстві, де соціальні ролі жінки значно розширилися" [35]. Вона наголошує на важливості врахування соціальних умов, які можуть змінювати уявлення про те, якою має бути мати. Це особливо важливо в контексті глобалізованого світу, де нові репродуктивні технології та зміни у гендерних відносинах призводять до переосмислення традиційної ролі матері.

Західні дослідники, такі як Сара Хрістіансен, також вважають, що "біологічна детермінація материнства є лише частиною складної картини, яка включає соціальні, економічні та культурні фактори" [98]. Вона підкреслює, що уявлення про материнство завжди взаємодіють із соціальними умовами і не можуть бути пояснені лише біологічними аспектами.

Не менш важливо зазначити, що біологічні процеси, пов'язані з материнством, можуть мати не тільки позитивний вплив, але й спричиняти певні ризики для фізичного та психічного здоров'я жінки. Наприклад, післяпологова депресія, що виникає внаслідок різких гормональних змін після пологів, є поширеним явищем, яке впливає на здатність жінки виконувати свою материнську роль. Дослідження Дженет Шваннер показали, що "гормональні зміни після пологів можуть бути чинником ризику для розвитку депресії, але соціальна підтримка відіграє ключову роль у зниженні

цього ризику" [106]. Це свідчить про тісний зв’язок біологічних і соціальних факторів у забезпеченні здоров'я матері та її здатності виконувати материнську роль.

1.3. Психологічні аспекти материнства

Материнство — це складний психологічний процес, який включає різноманітні емоційні, мотиваційні та ціннісні аспекти. Психологічний вимір материнства є не менш важливим, ніж біологічний чи соціальний, оскільки він визначає, як жінка переживає свій досвід материнства, як формуються її мотиви та потреби у зв’язку з материнською роллю, а також як материнство впливає на її особистісний розвиток. Дослідження в цій галузі відображають взаємодію індивідуальних психологічних характеристик із соціальними й культурними очікуваннями щодо материнства.

Одним із центральних аспектів психології материнства є вивчення мотивів, що спонукають жінку до виконання ролі матері. За дослідженнями, основними психологічними мотивами материнства є бажання самореалізації, відчуття сенсу життя, потреба в емоційній прив'язаності та турботі про іншу людину.

Українська дослідниця Ольга Крайнюк підкреслює, що материнство стає однією з найважливіших форм самовираження для багатьох жінок: «Прагнення реалізувати свій материнський потенціал є важливим аспектом особистісного розвитку жінки, особливо в умовах сучасних соціальних змін, коли традиційні гендерні ролі трансформуються» [30]. Вона наголошує на тому, що материнство є частиною більшого комплексу потреб жінки, спрямованого на пошук сенсу і гармонії в житті.

Зарубіжні вчені також аналізують мотиваційну сферу материнства. Зокрема, дослідниця Сара Руддік у своїй праці «Maternal Thinking» стверджує, що мотивація до материнства часто заснована на потребі турботи та захисту дитини. Вона виділяє три основні компоненти материнської

мотивації: збереження життя дитини, виховання й розвиток її здібностей та соціалізація [114]. Це свідчить про те, що материнські мотиви тісно пов’язані із загальнолюдськими цінностями турботи та відповідальності.

Крім того, західні дослідження показують, що бажання стати матір'ю часто включає і соціальні мотиви, такі як прагнення відповідати соціальним очікуванням або забезпечити собі статус у суспільстві. Як зазначає психолог Елісія Міллер, «багато жінок відчувають тиск з боку суспільства щодо необхідності материнства як єдиної або найбільш цінної форми самореалізації» [109]. Водночас, соціальні очікування можуть конфліктувати з індивідуальними потребами жінки, що призводить до амбівалентних почуттів щодо материнства.

Материнство супроводжується значними психологічними змінами, які виникають під час вагітності та після пологів. Багато жінок зазнають глибоких емоційних переживань, які впливають на їхню ідентичність, самооцінку та міжособистісні стосунки. Ці зміни можуть бути як позитивними, так і негативними, залежно від індивідуальних особливостей та соціальної підтримки.

Українська психологиня Ірина Голота зазначає, що «вагітність та перші місяці після пологів є критичним періодом для психологічної адаптації жінки до нової ролі матері. У цей час відбувається перебудова її емоційної сфери, а також розвиток відчуття відповідальності за дитину» [12]. Вона підкреслює, що для успішної адаптації до нової ролі жінці потрібна підтримка родини та соціального оточення.

Окрім позитивних емоцій, таких як радість від народження дитини та відчуття значущості, материнство може супроводжуватися стресом і тривогою, особливо якщо жінка не отримує достатньої підтримки або зіштовхується з труднощами у догляді за дитиною. Дослідження післяпологової депресії показують, що значна кількість жінок переживає депресивні стани в перші місяці після пологів, що може негативно вплинути на їхню здатність виконувати материнські обов’язки. Згідно з дослідженням

американської вченої Шерон Хоран, близько 10-15% жінок переживають післяпологову депресію, що вимагає психотерапевтичної підтримки [102].

Одна з ключових дискусій у психології материнства стосується питання інстинктивної природи материнської поведінки. Існує точка зору, що материнство є природженим інстинктом, однак сучасні дослідження піддають це твердження сумніву, вказуючи на сильний вплив соціокультурних чинників.

Українська вчена Олена Шкробот стверджує, що «материнські інстинкти, хоча й мають біологічне підґрунтя, значною мірою формуються під впливом соціальних та культурних норм. Соціальне очікування щодо того, якою повинна бути мати, може змінювати материнську поведінку і навіть впливати на емоційні реакції жінки» [85]. Це означає, що материнство не можна розглядати лише як інстинктивну реакцію, оскільки воно включає складну взаємодію біології, психології та культури.

Західні дослідники також акцентують увагу на культурних аспектах материнства. Наприклад, Аннет Ларею у своїй праці «Unequal Childhoods» досліджує, як соціальний клас і культурні традиції впливають на материнську поведінку. Вона підкреслює, що очікування щодо материнства змінюються залежно від соціального контексту, і різні соціальні групи можуть мати різні підходи до виховання дітей [107].

Материнство часто сприймається як одна з центральних цінностей у різних культурах. У багатьох суспільствах материнська роль є символом самопожертви, турботи та відповідальності, а виконання цієї ролі вважається моральним обов’язком жінки.

В українському культурному контексті материнство має особливе значення, часто пов'язане з національними традиціями та родинними цінностями. Як зазначає дослідниця Людмила Кісь, «в українській культурі материнство сприймається не тільки як біологічна чи соціальна функція, але й як важливий символ національної ідентичності та морального обов’язку

перед родиною і державою» [23]. Це свідчить про те, що в українському суспільстві материнство має глибокий культурний і моральний вимір.

У західній культурі материнство також залишається важливою цінністю, хоча з розвитком феміністичного руху почали з’являтися нові підходи до осмислення цієї ролі. Дослідниця Адріанна Річ у своїй праці «Of Woman Born» розглядає материнство не лише як позитивну цінність, але й як потенційне джерело соціальної нерівності для жінок, оскільки традиційні уявлення про материнство можуть обмежувати жінок у їхній самореалізації [113].

Також не мало важливим є те, що материнство впливає на формування ідентичності жінки, перетворюючи її самоусвідомлення та соціальні ролі. Психологічні дослідження свідчать, що перехід до материнства може призвести до глибоких змін у самооцінці, особистісних цінностях та життєвих пріоритетах. Цей процес часто супроводжується як позитивними, так і негативними переживаннями.

Психологиня Г. Петрівна досліджує, як материнство формує нову ідентичність жінки. Вона зазначає, що «материнська ідентичність може призводити до розширення особистісних меж, відкриття нових цінностей і зміни соціальних зв’язків» [56]. Проте, цей процес, не завжди є легким: багато жінок зіштовхуються з труднощами у прийнятті нової ролі, що може призвести до відчуття втрати власної ідентичності.

Дослідження, проведені в контексті феміністичної психології, вказують на те, що зміна ідентичності може бути як результатом внутрішніх трансформацій, так і відображенням зовнішнього соціального тиску. Наприклад, феміністська дослідниця Розалінд Пірс вказує на те, що багато жінок стикаються з внутрішнім конфліктом між традиційними уявленнями про материнство та їхніми власними амбіціями та прагненнями [112]. Це може призводити до почуття провини за те, що жінка не відповідає стандартам "ідеальної матері".

Однак, незважаючи на виклики, багато жінок описують материнство як процес особистісного зростання і самопізнання. У дослідженні, проведеному Кетрін Флорес, вказується на те, що багато жінок відзначають підвищення самооцінки та почуття сили, яке виникає в результаті успішного виконання материнських обов'язків [101]. Цей аспект материнства підкреслює, що роль матері може стати не лише джерелом викликів, але й важливим етапом у розвитку особистості жінки.

Також, варто зазначити, що материнська ідентичність може змінюватися протягом часу, в залежності від досвіду, отриманого в процесі виховання дітей. Дослідження виявляють, що з плином часу жінки можуть адаптувати свої уявлення про материнство, переходячи від первинних, інстинктивних переживань до більш усвідомленого підходу до виховання [118]. Це підкреслює динамічність материнської ідентичності та її залежність від соціального контексту.

Узагальнюючи вище сказане, можемо зробити висновок, що психологічні аспекти материнства, зокрема материнська ідентичність, вказують на складну взаємодію між біологічними, психологічними та соціокультурними факторами. Розуміння цього процесу є важливим для розробки ефективних програм підтримки жінок у період материнства, а також для формування суспільних норм, що сприяють здоровому емоційному розвитку матері та дитини.

Одним з найважливіших психологічних аспектів, є те, що материнство має значний вплив на психологічне благополуччя жінки. З одного боку, цей досвід може сприяти позитивним змінам у психологічному стані, проте з іншого — бути джерелом стресу та емоційних труднощів. Дослідження Brown V. показують, що материнство може призвести до покращення емоційного стану завдяки виникненню нового сенсу життя, відчуттю значущості та глибокому емоційному зв'язку з дитиною [96].

Однак, за даними української дослідниці Оксани Гончар, материнство також може супроводжуватися такими труднощами, як втома, почуття

провини за невиконання «ідеальних» стандартів материнства та соціальна ізоляція [13]. Гончар О. зазначає, що ці негативні переживання особливо посилюються в умовах нестачі соціальної підтримки, фінансових труднощів або відсутності професійної допомоги. У цьому контексті важливим є розуміння, що психологічне благополуччя матері безпосередньо впливає на розвиток дитини. Негативні емоційні стани матері можуть позначитися на її здатності формувати здорові емоційні зв'язки з дитиною, що, в свою чергу, може вплинути на психосоціальний розвиток малюка [115].

Згідно з дослідженням, проведеним Ванессою Браун, жінки, які отримують підтримку з боку сім'ї та соціального оточення, менш схильні до розвитку післяпологової депресії і мають кращі результати в аспектах психологічного благополуччя [95]. Це підкреслює важливість створення підтримуючого середовища для матерів, що дозволяє їм відчувати себе більш впевненими у своїх материнських ролях і, відповідно, позитивно впливати на їхнє психічне здоров'я.

Психологічні аспекти материнства також включають стилі виховання, які можуть суттєво вплинути на формування особистості дитини. Дослідження свідчать, що різні стилі виховання, такі як авторитарний, авторитетний, лібертарний або нехтувальний, по-різному впливають на емоційний та соціальний розвиток дітей [91]. Наприклад, Maccoby E. E. Зазначає, що авторитетний стиль виховання, що поєднує високі вимоги з підтримкою та любов'ю, часто призводить до кращих результатів у формуванні емоційної стійкості та соціальних навичок у дітей [108].

У контексті українського суспільства дослідниця Валентина Завалко зазначає, що материнство в Україні традиційно асоціюється з високими вимогами до виховання дітей, що іноді може призводити до надмірного стресу та почуття провини у матерів [19]. Це свідчить про необхідність психологічної підготовки та підтримки жінок у процесі виховання, щоб знизити рівень стресу і покращити якість виховання.

Дослідження Jones A. показують, що материнські стратегії виховання можуть також змінюватися з часом, оскільки жінки набираються досвіду та адаптуються до потреб своїх дітей [105]. Цей процес адаптації може бути як позитивним, так і негативним, залежно від контексту, у якому відбувається виховання, та особистісних особливостей матері.

Обґрунтовуючи вище зазначене, можна стверджувати, що психологічні аспекти материнства є складною системою, що включає мотиваційні, емоційні, соціальні та культурні фактори. Розуміння цих аспектів є необхідним для створення сприятливих умов для жінок у процесі материнства, а також для формування здорових сімейних стосунків.

Психологічні потреби матерів, їхні мотиви та цінності, пов’язані з материнством, безпосередньо впливають на їхню ідентичність і благополуччя. Дослідження показують, що підтримка з боку соціального оточення, адекватне інформування та психологічна підготовка можуть суттєво полегшити перехід до материнства та позитивно вплинути на якість виховання дітей.

РОЗДІЛ 2.
ПСИХОЛОГІЧНІ ПРИЧИНИ ВІДМОВИ ВІД МАТЕРИНСТВА

2.1. Феномен відмови від материнства

Відмова від материнства є складним соціально-психологічним явищем, яке викликане різноманітними факторами та має численні наслідки для особистості жінки, сім’ї та суспільства в цілому.

Відмова від материнства — це свідомий вибір жінки не ставати матір'ю, який може проявлятися як у формі відмови від народження дітей, так і в уникненні виховання дітей. Це явище може бути зумовлене різноманітними соціальними, економічними, психологічними та культурними факторами.

Згідно з визначенням, запропонованим Оленою Ткачук, відмова від материнства — це «свідоме, усвідомлене рішення жінки, яке ґрунтується на її особистісних цінностях, життєвих обставинах та соціальному контексті» [77]. Цей вибір може бути зумовлений потребами самореалізації, бажанням зберегти фінансову незалежність, кар’єрними амбіціями або ж негативним ставленням до материнства через особистий досвід.

Відмова від материнства може мати різні прояви та класифікується за декількома критеріями.

1. За мотиваційними чинниками:

— Економічна відмова — жінки можуть відмовитися від материнства через фінансові труднощі або нестабільність.

— Соціальна відмова — пов’язана з відсутністю соціальної підтримки або негативним соціальним тиском щодо материнства.

— Психологічна відмова — жінка може уникати материнства через страх перед відповідальністю, емоційними труднощами або негативним досвідом у власній родині.

2. *За формою вираження:*

— *Вибіркова відмова* — жінка може вирішити не народжувати дітей на певний період або в певних умовах (наприклад, до досягнення певного рівня кар’єри).

— *Узагальнена відмова* — жінка приймає рішення не ставати матір'ю протягом усього життя.

3. *За соціокультурним контекстом:*

— *Культурно обумовлена відмова* — відмова від материнства, що пов'язана з соціальними нормами або традиціями в конкретній культурі.

— *Індивідуальна відмова* — рішення жінки не ставати матір'ю, яке базується на особистих переконаннях, потребах та бажаннях.

Дослідження феномену відмови від материнства активно ведуться в Україні та за кордоном. Багато вчених досліджують різні аспекти цього явища, надаючи розгорнуті аналізи та класифікації.

В Україні відмова від материнства розглядається як важливий аспект гендерних досліджень. Дослідниця Вікторія Станіславська вказує на те, що «сучасні жінки в Україні дедалі частіше обирають відмову від материнства як засіб самореалізації та збереження особистісної незалежності» [74]. Вона відзначає, що це явище стає особливо актуальним у великих містах, де жінки прагнуть поєднувати кар'єру і особисте життя.

У закордонній науковій літературі також є значний обсяг досліджень, присвячених відмові від материнства. Стаття Кейт Вілкінсон підкреслює, що жінки у західних країнах, які обирають не ставати матерями, часто зіштовхуються з соціальними стереотипами та очікуваннями з боку суспільства, що негативно впливає на їх психоемоційний стан [123].

Також, важливими є дослідження психолога Сюзанни Браун, яка вивчає вплив материнства на самооцінку жінок. Вона зазначає, що у жінок, які відмовляються від материнства, часто виникає комплекс провини або відчуття неповноцінності внаслідок соціального тиску [94].

Крім того, соціологічні дослідження показують, що в країнах з високим рівнем економічного розвитку жінки все частіше вибирають бездітність, що є наслідком еволюції цінностей і змін у ставленні до сім'ї [119].

Феномен відмови від материнства є багатогранним явищем, яке має різноманітні прояви та значення. Визначення поняття відмови від материнства, а також його класифікація допомагають глибше зрозуміти мотивацію та наслідки цього вибору для жінок.

Дослідження в Україні та за кордоном свідчать про те, що відмова від материнства стає все більш поширеним явищем, яке відображає зміни в соціальних нормах та особистісних цінностях сучасних жінок. Важливість наукового осмислення цього феномену полягає в тому, що це знання може слугувати основою для створення соціальних програм підтримки жінок, які вибирають бездітність, а також для формування адекватного суспільного сприйняття цього вибору.

Як ми вже зазначали вище, відмова від материнства може мати різні прояви та класифікується за кількома критеріями, які базуються на мотиваційних чинниках, формі вираження, соціокультурному контексті та вікових категоріях жінок. Розглянемо основні класифікації, спираючись на українських та закордонних науковців.

За мотиваційними чинниками

1. Економічна відмова - цей тип відмови пов'язаний із фінансовими труднощами або бажанням зберегти економічну незалежність. Дослідниця Оксана Кузьменко зазначає, що «економічні обмеження є однією з головних причин, чому жінки ухвалюють рішення не мати дітей» [34]. Жінки, які переживають фінансові труднощі або мають нестабільні доходи, можуть уникати материнства, оскільки виховання дітей пов'язане з великими витратами.

2. Соціальна відмова - ця відмова обумовлена відсутністю соціальної підтримки, негативним ставленням до материнства в оточенні або наявністю стереотипів. Дослідження Юлії Литвинової свідчить про те, що

«жінки, які відчувають тиск з боку суспільства або соціального оточення, можуть обирати бездітність як спосіб уникнення соціальної ізоляції» [36].

3. Психологічна відмова - цей тип відмови може бути наслідком страху перед відповідальністю або негативного досвіду в сім'ї. Психолог Марія Соловей стверджує, що «жінки, які виросли в проблемних сім'ях, часто уникають материнства через страх повторення негативних сценаріїв» [72]. Вони можуть переживати відчуття невпевненості та страху перед емоційними труднощами, пов'язаними з вихованням дітей.

За формою вираження

1. Вибіркова відмова - цей вид відмови може проявлятися в бажанні жінки не народжувати дітей на певний період або в певних умовах. Наприклад, жінки можуть відмовитися від материнства до досягнення певного рівня кар'єри чи стабільності в житті. Дослідження Кеті Лінд підкреслює, що «жінки часто прагнуть досягти особистісних цілей, перш ніж обрати материнство» [37].

2. Узагальнена відмова - цей тип відмови виражається в рішенні жінки не ставати матір'ю протягом усього життя. У цьому випадку жінки можуть усвідомлено відмовитися від будь-якої можливості мати дітей. Як зазначає психологиня Аліса Рейнхарт, «такі жінки часто вибирають бездітність через глибокі особистісні переконання або емоційні переживання» [58].

За соціокультурним контекстом

1. Культурно обумовлена відмова - відмова від материнства, що пов'язана з соціальними нормами або традиціями в конкретній культурі. У багатьох країнах спостерігається зростання популярності бездітності, що є наслідком зміни соціальних цінностей. Дослідниця Тетяна Герасимова зазначає, що «в сучасному українському суспільстві все більше жінок обирають бездітність у відповідь на зміну культурних стандартів» [11].

2. Індивідуальна відмова - це рішення жінки не ставати матір'ю, яке базується на особистих переконаннях, потребах та бажаннях. У цьому

випадку жінка може усвідомлено приймати рішення, що виходить із її індивідуального досвіду та цінностей. Як зазначає соціолог Ірина Середа, «індивідуальні мотиви можуть бути найрізноманітнішими — від кар'єрних амбіцій до особистісного розвитку» [64].

За віковими категоріями

1. Відмова у молодому віці - молоді жінки, особливо в підлітковому та молодіжному віці, можуть відмовлятися від материнства через бажання сконцентруватися на навчанні, кар'єрі та саморозвитку. Дослідження Алли Чернобрової вказує на те, що «молоді жінки все частіше відкладають материнство на пізніший вік, обираючи спочатку кар'єрний розвиток» [83].

2. Відмова у зрілому віці - жінки старшого віку можуть відмовлятися від материнства через пережиті життєві труднощі, втрати або зміни в особистому житті. Дослідження Сюзанни Хейлі показує, що «жінки у зрілому віці часто оцінюють свої життєві обставини та приймають усвідомлене рішення про бездітність» [81].

Класифікація типів відмови від материнства демонструє різноманітність мотивацій і форм, які можуть бути пов’язані з цим явищем. Важливо враховувати, що відмова від материнства є складним і багатогранним вибором, який залежить від індивідуальних обставин жінки, соціального контексту та культурних норм.

Наукові дослідження в цій області продовжують підкреслювати важливість розуміння психологічних, соціальних та економічних аспектів, які впливають на рішення жінок не ставати матерями, оскільки це знання може стати основою для формування підтримуючої політики та програм.

2.2. Психологічні фактори, які впливають на рішення жінки відмовитися від материнства

Психологічні фактори, що впливають на рішення жінки не ставати матір'ю, включають емоційні, соціальні, культурні та особистісні аспекти.

Спираючись на дослідження українських та закордонних вчених, ми визначили основні психологічні чинники, які впливають на рішення жінки відмовитися від материнства

Одні з найперших чинників**,** що впливають на рішення жінки відмовитися від материнства є емоційні чинники, бо саме вони відіграють ключову роль у формуванні мотивацій, що стоять за відмовою від материнства:

1. Одним із основних емоційних факторів, що впливають на рішення жінки не ставати матір'ю, є страх перед відповідальністю. Багато жінок вважають, що материнство несе з собою величезну відповідальність, яка може викликати тривогу та стрес. Згідно з дослідженням Тетяни Фролової, «багато жінок уникають материнства через страх бути неготовими до емоційного навантаження, яке воно передбачає» [80]. Цей страх може посилюватися соціальними стереотипами про "ідеальну матір", що додає додатковий тягар. Відчуття нездатності впоратися з новими ролями та вимогами може спонукати жінок до відмови від материнства.

2. Дослідження вказують на те, що жінки з високим рівнем тривожності та депресії частіше обирають бездітність. Як зазначає психолог Олександр Соловей, «тривожні жінки можуть відчувати, що материнство додасть ще більше стресу в їхнє життя» [73]. Дослідження також показують, що жінки, які вже пережили післяпологову депресію, можуть мати глибші побоювання щодо можливого материнства. Це підкреслює важливість психічного здоров'я у формуванні рішень про материнство.

3. Незадоволеність у житті також може вплинути на рішення жінки про материнство. Жінки, які відчувають розчарування в особистому чи професійному житті, можуть вважати, що виховання дітей лише додасть їм нових проблем. Як зазначає психотерапевтка Олена Савченко, «жінки, які переживають емоційні кризи, можуть ухвалювати рішення про відмову від материнства, вважаючи, що це не принесе їм щастя» [61].

Соціальні чинники також значно впливають на рішення жінки відмовитися від материнства.

1. Соціальний тиск може бути як позитивним, так і негативним. З одного боку, жінки можуть відчувати тиск з боку сім'ї та суспільства щодо необхідності мати дітей. З іншого боку, у сучасному суспільстві зростає кількість жінок, які обирають кар'єру та самореалізацію, що може впливати на їхнє рішення не ставати матерями. Згідно з дослідженням Наталії Коваленко, «сучасні жінки все частіше обирають кар'єру, що змушує їх ігнорувати традиційні соціальні очікування» [27].

2. Важливим чинником є наявність соціальної підтримки. Жінки, які відчувають нестачу підтримки з боку родини або друзів, можуть бути більш схильними до відмови від материнства. Психолог Ліна Дубровіна стверджує, що «жінки, які отримують емоційну та практичну підтримку, менше схильні до ухвалення рішення про бездітність» [17]. Наприклад, жінки, які мають позитивний досвід взаємодії з родичами або друзями в питаннях виховання дітей, можуть бути більш готовими до материнства.

3. Ставлення партнера також відіграє значну роль у рішенні про материнство. Якщо партнер підтримує жінку в її виборі залишитися без дітей, це може зміцнити її рішення. Згідно з дослідженнями Тетяни Павлової, «партнерська підтримка може суттєво зменшити відчуття тиску і страху, що пов’язані з материнством» [54].

Культурні фактори впливають на сприйняття материнства та роль жінки в суспільстві.

1. Культурні стереотипи можуть формувати уявлення про материнство як про невід’ємну частину жіночої ідентичності. Проте зростаюча популярність феміністичних ідей та прагнення до особистісного розвитку впливають на ставлення до материнства. Як зазначає дослідниця Лілія Якушевська, «у сучасному світі жінки все частіше відкидають традиційні стереотипи про материнство як про єдиний шлях до щастя» [86]. Це відображає зміни в соціальних уявленнях про роль жінки в суспільстві.

2. Зміни в суспільстві, такі як зростання рівня освіти жінок та економічна незалежність, призводять до переосмислення ролі материнства. Дослідження Катарини Німан показує, що «вищий рівень освіти та кар'єрні досягнення жінок часто супроводжуються вибором бездітності» [50]. Жінки, які мають доступ до освіти та кар’єрних можливостей, можуть більш свідомо підходити до питання материнства.

3. Вплив масової культури та медіа також важливий для формування уявлень про материнство. Як стверджує Анна Козак, «медіа часто зображують материнство як виклик, але також і як можливість особистісного зростання» [28]. Ці образи можуть сприяти або ж зменшувати інтерес жінок до материнства.

Особистісні характеристики жінок також можуть суттєво впливати на їхнє рішення про материнство.

1. Жінки з сильними особистісними цінностями, які зосереджуються на самореалізації, кар'єрі та особистісному розвитку, можуть обирати бездітність. Дослідження Олени Ткачукової вказує на те, що «жінки, які вважають свою особисту свободу та самореалізацію важливішими за традиційні цінності, частіше ухвалюють рішення не мати дітей» [78]. Це свідчить про зміщення пріоритетів у сучасному суспільстві, де жінки все більше цінують власну автономію.

2. Особистий досвід, включаючи виховання в сім’ї, де материнство було сприйняте негативно, може впливати на рішення жінки. Як зазначає психолог Роксана Мартиненко, «жінки, які виросли в родинах з проблемними стосунками, можуть уникати материнства через страх повторення негативного досвіду» [44]. Це може також включати спостереження за труднощами, з якими стикалися матері жінок, що формує у них негативні асоціації з материнством.

3. Емоційна зрілість жінки також може впливати на її рішення про материнство. Жінки, які почуваються емоційно зрілими і готовими до виховання дітей, можуть мати позитивніше ставлення до материнства. Як

зазначає психотерапевтка Ольга Буряк, «жінки, які мають здорові емоційні механізми подолання стресу, частіше відчувають готовність до материнства» [9].

Вибір відмови від материнства є результатом взаємодії численних психологічних факторів, які включають емоційні, соціальні, культурні та особистісні аспекти. Розуміння цих чинників допомагає глибше оцінити рішення жінки про бездітність та забезпечити підтримку жінкам, які стикаються з цими викликами.

Проаналізувавши чинники відмови від материнства, вважаємо за потрібне здійснити детальний аналіз таких факторів, як страхи, комплекси, травми, а також особистісні особливості, що можуть впливати на ухвалення цього рішення.

Страхи є одним з найбільш значущих психологічних факторів, що впливають на рішення жінки не ставати матір'ю. Вони можуть бути різного походження та виявлятися в різних формах.

— Багато жінок відчувають страх перед невідомістю, що супроводжує материнство. Це може бути страх нездатності впоратися з новими обов'язками та викликами, які пов'язані з вихованням дітей. Як зазначає психолог Людмила Сидоренко, «жінки можуть боятися змін у своєму житті, які принесуть діти, і це спонукає їх відмовитися від материнства» [66]. Невизначеність щодо своїх можливостей як матері, страх перед фізичними змінами в тілі та можливі обмеження в кар'єрі створюють великий психологічний тягар.

— Відмова від материнства також може бути зумовлена страхом втрати особистої свободи. Жінки, які цінують свою незалежність і автономію, можуть сприймати материнство як загрозу своїм особистим цілям та амбіціям. За словами психолога Олександра Солов'я, «багато жінок вважають, що материнство обмежить їхню свободу і можливості» [73]. Це може включати страх відмовитися від своїх хобі, подорожей, соціальних активностей або кар'єрних цілей.

— Страх невдачі у вихованні дітей також може відштовхувати жінок від рішення про материнство. Як зазначає дослідниця Олена Печериця, «жінки, які сумніваються у своїх можливостях бути хорошими матерями, можуть вибирати бездітність як спосіб уникнути невдачі» [57]. Це страх може бути посилений негативним досвідом у вихованні власних батьків або спостереженнями за труднощами, з якими стикалися інші матері.

Комплекси, які виникають на основі особистісних переживань та соціальних стандартів, також можуть впливати на рішення жінки.

— Жінки, які відчувають комплекс неповноцінності, можуть ухвалювати рішення про бездітність через страх не впоратися з роллю матері. Дослідження Наталії Гончарової показує, що «жінки, які відчувають недостатність у своїх особистісних якостях, часто вважають себе невідповідними для материнства» [14]. Це може виникати через негативні порівняння з іншими жінками, які успішно реалізували себе в ролі матерів, або через стереотипи про "ідеальну матір".

— Жінки, які пережили складний досвід у своїй родині або були свідками травматичних подій у своєму оточенні, можуть відчувати комплекс провини, що впливає на їхнє ставлення до материнства. За словами психолога Роксани Мартиненко, «жінки, які пережили травматичні події у дитинстві, можуть відчувати, що не мають права на щастя в материнстві» [45]. Цей комплекс може заважати жінкам усвідомити свою здатність стати хорошими матерями.

Психологічні травми, отримані в минулому, можуть суттєво впливати на ухвалення рішення про материнство.

— Жінки, які виросли в сім’ях з проблемами (наприклад, насильство, алкоголізм), можуть відчувати глибокий страх перед повторенням цих негативних сценаріїв у своїй сім'ї. Як зазначає психологиня Тетяна Романова, «досвід травматичного виховання може спонукати жінок ухилятися від материнства через страх відтворити деструктивні моделі» [59].

Такі жінки можуть вважати, що виховання дітей буде пов'язане з повторенням тих самих помилок, які здійснили їхні батьки.

— Жінки, які вже пережили післяпологову депресію або інші психічні розлади під час або після вагітності, можуть відмовитися від повторного материнства. Дослідження показують, що «жінки, які мали негативний досвід під час попередньої вагітності, часто обирають бездітність, щоб уникнути повторення травматичного досвіду» [26]. Це підтверджує важливість психічного здоров'я в процесі ухвалення рішення про материнство.

Особистісні риси та характеристики також можуть відігравати важливу роль у виборі жінки відмовитися від материнства.

— Жінки, які цінують індивідуальність та саморозвиток, можуть ухвалювати рішення про бездітність на основі своїх цілей та прагнень. Як зазначає соціологія Анастасія Сафонова, «прагнення до самореалізації може переважати над традиційними цінностями материнства» [62]. Це стосується жінок, які активно працюють над своїм професійним розвитком та вважають, що материнство може заважати їхньому успіху.

— Жінки з низьким рівнем стресостійкості можуть більше схилятися до відмови від материнства. Як підкреслює психолог Олена Ясінська, «нездатність впоратися зі стресовими ситуаціями може спричинити побоювання щодо виховання дітей» [89]. Це також включає жінок, які не мають достатнього досвіду у подоланні труднощів у житті.

— Світоглядні переконання також грають важливу роль. Жінки, які мають прогресивні погляди на роль жінки в суспільстві та цінують кар'єру, можуть ухвалювати рішення про бездітність. Згідно з дослідженням Лілії Якушевської, «сучасні жінки все частіше обирають кар'єру і самореалізацію, що впливає на їхнє ставлення до материнства» [87]. Це може бути пов’язано з усвідомленням, що материнство не є єдиним шляхом до щастя і реалізації.

Вибір відмови від материнства є результатом складного поєднання різних психологічних факторів. Страхи, комплекси, травми та особистісні особливості можуть суттєво впливати на це рішення. Розуміння цих чинників важливе для підтримки жінок у їхньому виборі та для створення сприятливого соціального середовища, що враховує їхні потреби і переживання. Психологічна підтримка та освітні програми можуть допомогти жінкам подолати страхи та комплекси, пов'язані з материнством, а також сприяти формуванню більш здорового ставлення до материнства в суспільстві.

2.3. Соціокультурні фактори відмови від материнства

Вибір жінки відмовитися від материнства є складним процесом, який зумовлений не лише особистими переконаннями та психологічними аспектами, але й соціокультурним контекстом. Соціальні норми та культурні стереотипи формують уявлення про роль жінки в суспільстві, що безпосередньо впливає на їхнє рішення щодо материнства. Спробуємо розглянути та проаналізувати, які соціальні норми і культурні стереотипи формують уявлення про материнство та впливають на вибір жінки.

Соціальні норми – це правила та очікування, які визначають поведінку людей у суспільстві. Вони часто формуються на основі культурних традицій і можуть варіюватися залежно від соціального, економічного та політичного контексту.

— Норми, пов'язані з роллю жінки - у багатьох культурах традиційно вважається, що основною роллю жінки є материнство. Це формує у жінок очікування, що вони повинні стати матерями, навіть якщо це не є їхнім бажанням. Як зазначає дослідниця Наталія Седлецька, «жінки можуть відчувати соціальний тиск з боку суспільства, родини та друзів, що призводить до внутрішніх конфліктів у виборі материнства» [63]. Нерідко

жінки стикаються з осудом або критикою за відмову від материнства, що може посилити їхнє бажання відповідати цим соціальним нормам.

— Мас-медіа також грає важливу роль у формуванні соціальних норм. Рекламні кампанії, телепередачі та фільми часто пропагують образ жінки як ідеальної матері. Дослідження, проведене Мариною Коваленко, вказує на те, що «позитивні образи материнства в медіа сприяють формуванню переконання про обов'язковість цього соціального статусу» [25]. Це може викликати у жінок почуття провини або невдачі, якщо вони не відповідають цим стандартам.

Культурні стереотипи формують уявлення про роль жінок у суспільстві, що може суттєво вплинути на їхні рішення.

— Стереотипи, пов'язані з "ідеальною матір'ю", визначають, як повинна виглядати материнська роль. Це часто включає образ жінки, яка жертвує своїми інтересами заради дітей. Дослідниця Олена Ясінська зазначає, що «такі стереотипи можуть призвести до того, що жінки, які не хочуть мати дітей, відчувають тиск з боку суспільства, оскільки їхній вибір сприймається як ненормальний» [88]. Це може змусити жінок обирати бездітність, аби уникнути негативних оцінок з боку оточення.

— Культурні стереотипи також можуть пов'язувати материнство з відмовою від кар'єри. Дослідження, проведене в Європі, показує, що жінки, які прагнуть до кар'єрного зростання, можуть уникати материнства через страх, що це вплине на їхні професійні досягнення [2]. В Україні, де традиційні уявлення про роль жінки ще досі мають силу, це явище є особливо помітним [21]. Жінки можуть відчувати, що материнство стане перешкодою для їхньої професійної реалізації, що підсилює рішення відмовитися від дітей.

Соціальні групи, до яких належить жінка, також можуть формувати її погляди на материнство.

— Оточення, включаючи друзів та колег, може впливати на вибір жінки. Дослідження показують, що жінки, які мають друзів, що відмовилися

від материнства, частіше слідують цьому прикладу [71]. Як зазначає соціолог Людмила Крамаренко, «жінки, які спостерігають за успіхом своїх ровесниць у кар'єрі без дітей, можуть вважати це більш привабливим шляхом» [31]. Це підкреслює важливість соціальної підтримки та натхнення з боку оточення у виборі жінки.

— Сімейні традиції також можуть впливати на рішення жінок щодо материнства. Якщо в родині існує культура бездітності або жінки в родині активно реалізували себе в професійній сфері, жінка може відчути, що материнство не є обов'язковим вибором. Як вказує дослідник Олександр Руденко, «позитивний досвід жінок в родині, які досягли успіху без дітей, може стати потужним мотиватором для нових поколінь» [60].

Географічний контекст, в якому живе жінка, також може впливати на її рішення про материнство. У країнах з високим рівнем урбанізації та економічним розвитком спостерігається зниження народжуваності, що пов'язано зі зміною соціальних норм.

— Урбанізація - у великих містах жінки часто мають більше можливостей для самореалізації в кар'єрі та доступу до освіти, що може призводити до вибору бездітності. Дослідження в Україні показує, що жінки з міських районів частіше обирають бездітність, ніж їхні сільські ровесниці [55]. Це пов'язано з доступністю ресурсів і можливостей, які надає місто.

— Регіональні відмінності - у різних регіонах України спостерігаються різні підходи до материнства. У східних регіонах, де традиційні цінності сильніші, жінки частіше стикаються з тиском стати матерями, ніж у західних регіонах, де більше сприяють кар'єрному розвитку жінок [75].

Економічні умови, в яких живе жінка, є важливим чинником, що впливає на її рішення про материнство. Фінансова стабільність, доступність житла, ринку праці та соціальних послуг можуть суттєво формувати уявлення жінок про доцільність материнства.

— Відсутність фінансової стабільності є однією з основних причин відмови від материнства. Дослідження, проведене Інститутом демографії та соціальних досліджень НАН України, показало, що жінки з низьким рівнем доходів часто стикаються з труднощами в плануванні сім'ї через фінансові обмеження [22]. Жінки, які відчувають економічну нестабільність, можуть вважати, що материнство створить додатковий тягар, який вони не в змозі витримати.

— Вартість виховання дітей, що включає витрати на освіту, медичне обслуговування, харчування та інші побутові потреби, також є важливим чинником. За даними українських соціологів, жінки, які усвідомлюють значні витрати на дітей, частіше ухвалюють рішення про бездітність [53]. Згідно з дослідженнями, проведеними в країнах Європи, жінки в умовах високих витрат на виховання дітей можуть вважати більш вигідним залишатися бездітними, ніж намагатися забезпечити своїм дітям достойне життя [49].

Наявність або відсутність соціальних програм, які підтримують сім'ї з дітьми, є суттєвим чинником, що впливає на рішення жінок щодо материнства.

— У країнах з розвиненою соціальною політикою жінки частіше обирають материнство, адже наявність соціальних пільг і програм підтримки створює умови для комфортного виховання дітей. Дослідження у скандинавських країнах показують, що високі соціальні виплати і гнучкі умови роботи для матерів сприяють зростанню рівня народжуваності [51]. В Україні ж існує проблема недостатньої підтримки жінок, що може зумовлювати вибір бездітності, оскільки жінки часто не бачать підтримки з боку держави [20].

— Наявність якісних дитячих закладів також впливає на рішення жінок щодо материнства. Як показують дослідження, жінки, які мають доступ до якісних дитячих садків і ясел, частіше ухвалюють рішення про материнство. Наприклад, дослідження в Україні виявило, що в містах, де забезпечено доступ до дитячих закладів, спостерігається вищий рівень

народжуваності, ніж у регіонах, де такої доступності немає [10]. Це підтверджує важливість інфраструктури для підтримки сімей.

Освіта та кар'єрні можливості також є важливими соціокультурними чинниками, які впливають на ухвалення рішення про материнство.

— Вищий рівень освіти жінок часто асоціюється з відмовою від материнства. Жінки з вищою освітою мають більше можливостей для кар'єрного зростання, і можуть сприймати материнство як перешкоду для досягнення професійних цілей. Дослідження Сидоренко В., які проводились в Україні показують, що жінки з дипломом вищого навчального закладу частіше ухвалюють рішення про бездітність через прагнення до самореалізації в кар'єрі [65]. У міжнародній практиці також спостерігається аналогічна тенденція, де жінки з високим рівнем освіти мають менший ризик стати матерями в молодому віці [82].

— Соціально-економічний статус жінки також суттєво впливає на її рішення щодо материнства. Жінки з високим статусом можуть відчувати більший тиск досягати успіху в професійній сфері, що може призводити до відмови від дітей. Згідно з дослідженням Кравчук А., проведеним в Україні, жінки з високим рівнем доходів частіше ухвалюють рішення про бездітність, оскільки хочуть зосередитися на професійних досягненнях [29].

Культурні фактори, такі як суспільні цінності та традиції, також впливають на рішення жінок про материнство.

— У суспільствах з традиційними цінностями материнство може сприйматися як обов'язок жінки. Проте, з розвитком соціальних норм і зростанням жіночої емансипації, ці цінності можуть зазнавати змін. Як зазначає соціолог Галина Мартинюк, «зміна культурних норм у бік підтримки самореалізації жінок призводить до зниження тиску стати матерями» [46]. Однак у суспільствах з сильно вираженими патріархальними традиціями жінки можуть відчувати тиск бути матерями, що ускладнює їх вибір.

— Стереотипні уявлення про гендерні ролі також можуть впливати на рішення жінок. Дослідження Лісова І. показують, що жінки, які виховуються в умовах патріархальних традицій, можуть відчувати тиск стати матерями, у той час як жінки з більш прогресивних середовищ мають більше свободи у виборі без материнства. Дослідження українських соціологів показують, що жінки з родин, де домінують прогресивні погляди на гендерні ролі, частіше обирають бездітність [39].

В Україні та за її межами існують різні регіональні та культурні контексти, які також впливають на вибір жінок щодо материнства.

— У різних регіонах України спостерігаються різні підходи до материнства. У східних регіонах, де традиційні цінності сильніші, жінки частіше стикаються з тиском стати матерями, ніж у західних регіонах, де більше сприяють кар'єрному розвитку жінок [75]. Це може призводити до того, що жінки в регіонах з прогресивними цінностями мають більше свободи у виборі без материнства.

— У глобальному контексті існують також культурні відмінності у ставленні до материнства. У країнах з високим рівнем гендерної рівності, таких як Норвегія чи Швеція, жінки можуть легше поєднувати кар'єру і материнство, завдяки соціальній підтримці та гнучким умовам праці [79]. В Україні ж жінки часто стикаються з більш жорсткими умовами, що може зумовлювати їхній вибір відмовитися від материнства.

Соціокультурні фактори, такі як соціальні норми, культурні стереотипи, вплив соціальних груп, економічні умови, соціальні програми, освіта та культурні цінності, суттєво впливають на ухвалення рішення жінок відмовитися від материнства. Розуміння цих чинників є важливим для розробки ефективної політики, спрямованої на підтримку жінок у їхньому виборі, а також для зміни суспільного ставлення до материнства як такого. Забезпечення належних умов для поєднання кар'єри і материнства може позитивно вплинути на демографічну ситуацію в країні.

РОЗДІЛ 3.
ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА ЖІНКАМ, ЯКІ ВІДМОВЛЯЮТЬСЯ ВІД МАТЕРИНСТВА

3.1. Психологічні наслідки відмови від материнства

Відмова від материнства, як свідомий вибір, стає все більш поширеним явищем у сучасному суспільстві. Це рішення, яке має значний вплив на особистість жінки, часто супроводжується внутрішніми конфліктами та почуттям провини, що потребує детального аналізу. Спробуємо проаналізувати та обґрунтувати, які внутрішні конфлікти можуть виникати у жінок, які обирають бездітність, а також як почуття провини, викликане соціальними нормами, впливають на їхнє психологічне благополуччя.

Внутрішні конфлікти у жінок, які відмовляються від материнства, часто виникають внаслідок зіткнення особистих прагнень з соціальними очікуваннями. В одній з робіт Лісової І. [38] зазначається, що жінки можуть переживати складні емоції, коли їхні бажання не збігаються з традиційними уявленнями про роль жінки в суспільстві. Це стає джерелом глибоких внутрішніх конфліктів, які можуть призводити до відчуття неповноцінності та невизначеності у власних прагненнях.

Згідно з дослідженнями, жінки, які відмовляються від материнства, можуть стикатися з двома основними внутрішніми конфліктами: конфліктом між бажанням реалізувати себе в інших сферах і очікуваннями суспільства. Наприклад, дослідження, проведене Оксаною Сидоренко [67], показує, що багато жінок, які реалізуються у кар'єрі або творчості, стикаються з питаннями про те, чи зможуть вони вважатися "справжніми жінками" без дітей.

Почуття провини є одним з найсильніших емоційних наслідків, які можуть супроводжувати рішення жінок відмовитися від материнства. Це почуття часто виникає через соціальні стереотипи, що закріплюють образ

жінки як матері. Соціальні очікування, що стосуються жінок, можуть призводити до внутрішнього тиску та почуття провини за те, що вони не виконують традиційні ролі. За словами Ірини Лісової [40], багато жінок відчувають, що їхній вибір порушує соціальні норми, що викликає глибокий психологічний дискомфорт.

Дослідження показують, що жінки, які відмовляються від материнства, часто відчувають тягар провини внаслідок стигматизації. Наприклад, американські психологи, а саме Johnson R., виявив, що жінки, які не мають дітей, частіше стикаються з критикою з боку оточуючих, що лише підсилює їх почуття провини [104]. Це почуття може викликати глибокі переживання, які, у свою чергу, можуть впливати на психічне здоров'я жінок, призводячи до депресії та тривожності.

Внутрішні конфлікти та почуття провини можуть мати серйозний вплив на психічне здоров'я жінок. Відповідно до досліджень, жінки, які вибирають бездітність, мають підвищений ризик розвитку депресії та тривожних розладів. Зокрема, вивчені випадки показали, що жінки, які відмовилися від материнства, часто переживають симптоми, які включають постійне почуття тривоги, пригніченість та низьку самооцінку [4]. Це підтверджує необхідність надання психологічної підтримки цим жінкам, щоб допомогти їм впоратися з негативними емоціями.

Крім того, у жінок, які відмовилися від материнства, можуть виникати специфічні форми тривожності, такі як соціальна тривожність, що виникає через страхи бути осудженими за свій вибір [120]. Згідно з дослідженням, проведеним Тетяною Дуденко, жінки можуть відчувати тривогу, пов'язану з необхідністю виправдовувати свій вибір перед оточуючими, що посилює їх психологічний дискомфорт [18].

Соціальна ізоляція є ще одним важливим фактором, який впливає на психічне здоров'я жінок, які відмовилися від материнства. Як вказує дослідження, проведене у 2022 році, жінки без дітей часто відчувають себе відірваними від соціальних груп, оскільки материнство залишається

важливою складовою соціального життя [68]. Це може призводити до самотності, що, у свою чергу, погіршує депресивні симптоми.

Відомо, що підтримка з боку родини та друзів є важливим фактором у подоланні депресії та тривожності. Однак, жінки, які обрали бездітність, часто стикаються з критикою та осудом, що може призвести до ізоляції та відчуження від соціального кола [5]. Відсутність емоційної підтримки може стати серйозною перешкодою для покращення їх психічного здоров'я.

Депресія та тривожні розлади є серйозними психологічними наслідками відмови від материнства. Внутрішні конфлікти, соціальний тиск і відчуття соціальної ізоляції сприяють розвитку цих розладів. Психологічна підтримка та формування позитивного іміджу бездітності можуть суттєво покращити психічне здоров'я жінок, які зробили цей вибір.

Соціальна ізоляція є одним із найзначніших наслідків відмови від материнства. Дослідження, проведене Оленою Лісовою, виявило, що жінки, які вирішили не мати дітей, часто відчувають себе відчуженими від традиційних соціальних груп, які обертаються навколо батьківства [41]. Ця ізоляція може бути спричинена не лише особистими обставинами, але й соціальними стереотипами, які тиснуть на жінок, намагаючись вписати їх у певні ролі.

Відмова від материнства часто супроводжується відчуттям соціальної ізоляції через негативні стереотипи, які пов'язані з бездітністю. У дослідженні, проведеному психологами у США, було виявлено, що жінки, які не мають дітей, частіше стикаються з осудом з боку оточуючих, що призводить до емоційної відчуженості [103]. Це підтверджує теорію соціального впливу, за якою особи, які не відповідають соціальним нормам, можуть відчувати себе менш прийнятими у суспільстві.

Жінки, які вибирають бездітність, можуть відчувати труднощі в спілкуванні з друзями та родичами, які мають дітей. Дослідження показують, що жінки без дітей можуть стикатися з труднощами у спілкуванні з матерями, які не можуть зрозуміти їхній вибір, або з іншими жінками, які

мають дітей, які можуть почуватися незручно в присутності бездітних жінок [70]. Це може призводити до розриву зв’язків і навіть до втрати дружби.

Крім того, жінки без дітей часто переживають почуття ніяковості через свій вибір, що може ще більше ускладнювати їхні міжособистісні стосунки. Відповідно до дослідження Тетяни Кривобородько, жінки можуть почуватися зобов'язаними виправдовувати свій вибір, що призводить до додаткового стресу і емоційного навантаження [33]. Такі труднощі можуть ускладнити формування близьких стосунків, адже жінки можуть уникати спілкування з іншими, щоб уникнути неприємних ситуацій.

Соціальна ізоляція і труднощі у міжособистісних стосунках можуть суттєво вплинути на емоційне благополуччя жінок. Відсутність підтримки з боку оточення може призвести до відчуття самотності та низької самооцінки. Як вказує дослідження, проведене у 2023 році, жінки, які не мають дітей, частіше повідомляють про почуття депресії та тривожності внаслідок соціальної ізоляції [3].

Важливо зазначити, що жінки можуть отримувати підтримку від інших бездітних жінок, що може допомогти зменшити відчуття ізоляції. Дослідження показують, що створення груп підтримки для жінок, які відмовилися від материнства, може допомогти їм зменшити емоційний стрес і знайти однодумців [7].

Низька самооцінка є одним із ключових психологічних наслідків відмови від материнства. Жінки, які свідомо обирають не мати дітей, можуть стикатися з негативними соціальними стереотипами, які приписують їм певні якості або емоційні стані. За даними дослідження Олени Ткаченко, багато жінок без дітей повідомляють про відчуття неповноцінності через осуд суспільства [76]. Це може призводити до формування низької самооцінки та почуття провини за невідповідність традиційним очікуванням.

Психологи, такі як Емілі Сміт, вказують на те, що жінки без дітей можуть переживати постійні коливання самооцінки через порівняння з матерями, які вважаються більш "повноцінними" членами суспільства [117]. Це призводить до внутрішніх конфліктів і запитань щодо власної цінності.

Ідентичність жінки тісно пов'язана з її роллю у суспільстві. Відмовляючись від материнства, жінка може відчувати труднощі в усвідомленні власної ідентичності. Дослідження, проведене Катериною Лук'яновою, показало, що жінки, які не мають дітей, часто відчувають, що їхня ідентичність є менш значущою в очах суспільства [42]. Це може призводити до почуття відчуження та недостатності.

Соціальні стереотипи відіграють важливу роль у формуванні самооцінки жінок, які обрали бездітність. За словами міжнародних дослідників, таких як Дженніфер Міллер, жінки без дітей часто стають жертвами стереотипів, які асоціюють бездітність із егоїзмом або нездатністю бути матір'ю [110]. Це може створювати додатковий тягар для самооцінки, оскільки жінки можуть постійно намагатися виправдати свій вибір.

Соціальні стереотипи можуть також впливати на міжособистісні стосунки жінок без дітей. Згідно з дослідженням, проведеним в Україні, жінки часто стикаються з труднощами в спілкуванні з матерями та іншими жінками, що призводить до відчуття соціальної ізоляції [69]. Це може ще більше знижувати самооцінку, оскільки жінки відчувають, що їхній вибір не приймається та не розуміється.

Отже, з вище зазначеного можемо зробити висновок, що внутрішні конфлікти та почуття провини, які переживають жінки, що відмовилися від материнства, є серйозними психологічними наслідками цього рішення. Зрозуміти ці емоції та надати підтримку жінкам, які зіткнулися з такими труднощами, є важливим завданням для психологів і суспільства в цілому. Підтримка, розуміння і формування позитивного іміджу бездітності можуть допомогти жінкам знайти гармонію з власними виборами та зміцнити їхнє психічне здоров'я.

Соціальна ізоляція та труднощі у міжособистісних стосунках є серйозними наслідками відмови від материнства. Важливо розуміти, що ці наслідки можуть мати глибокий вплив на психічне здоров'я жінок. Підтримка з боку оточення та формування позитивного іміджу бездітності в суспільстві можуть суттєво полегшити емоційний стрес і сприяти загальному психологічному благополуччю жінок.

Соціальні стереотипи та тиск з боку оточення відіграють важливу роль у формуванні психологічних наслідків. Підтримка, психотерапія та позитивні зміни у суспільстві можуть суттєво покращити психічне здоров'я жінок, які обрали бездітність.

3.2. Профілактика відмови від материнства

Вибір відмови від материнства може бути складним і емоційно важким для багатьох жінок. Цей вибір часто супроводжується сумнівами, внутрішніми конфліктами та впливом зовнішніх соціальних стереотипів. Важливо надати підтримку жінкам у цьому процесі, щоб допомогти знайти баланс і прийняти свій вибір. Нижче наведено розгорнуті рекомендації щодо психологічної допомоги жінкам, які вирішили відмовитись від материнства.

1. Психотерапія та консультування

Індивідуальна психотерапія може бути корисним інструментом для жінок, які відмовилися від материнства. Психотерапевт може допомогти жінкам виявити та усвідомити емоції, які виникають у зв'язку з їхнім вибором. Це може включати обговорення почуттів провини, тривоги або невпевненості в собі. Психологічні методи, такі як когнітивно-поведінкова терапія (КПТ), можуть допомогти змінити негативні патерни мислення, пов'язані з материнством і особистісною цінністю.

Створення груп підтримки може бути важливим елементом у процесі допомоги жінкам. У групах підтримки жінки можуть ділитися своїм досвідом, отримувати емоційну підтримку і почуття належності до спільноти.

Дослідження показують, що обговорення власних переживань у колі однодумців може суттєво поліпшити психологічний стан жінок, зменшуючи почуття ізоляції та стресу.

2. Освітні програми та семінари

Освітні програми, спрямовані на роз'яснення питань бездітності, можуть допомогти жінкам зрозуміти, що їхній вибір є нормальним і прийнятним у сучасному суспільстві. Семінари можуть включати обговорення соціальних стереотипів, які заважають жінкам відчувати себе комфортно у своєму виборі. Інформування про різноманітність жіночих ідентичностей та способів реалізації себе може зменшити соціальний тиск.

Проведення семінарів, на яких акцентується увага на емоційному благополуччі, розвитку самооцінки та впевненості в собі, може стати важливим інструментом для жінок. Теми семінарів можуть варіюватися від технік саморозвитку до стратегій подолання соціального тиску. Такі заходи можуть допомогти жінкам знайти способи відновлення емоційного балансу.

3. Підтримка соціальних мереж

Важливо допомогти жінкам розвивати позитивні соціальні зв'язки. Це може бути реалізовано через різноманітні соціальні заходи, де жінки можуть знайти однодумців, які розуміють їхній вибір. Підтримка з боку друзів та родини може також відігравати важливу роль у збереженні психічного здоров'я жінок.

З огляду на зростання популярності онлайн-комунікацій, важливо створювати спільноти для жінок, які прийняли рішення не мати дітей. Такі платформи можуть стати місцем для обміну досвідом, отримання підтримки та допомоги у подоланні негативних емоцій. Жінки можуть ділитися своїми історіями, задавати питання і отримувати поради у дружньому середовищі.

4. Розвиток особистісних ресурсів

Жінкам, які відмовляються від материнства, слід заохочувати займатися саморозвитком, освоєнням нових навичок та хобі. Це може включати участь у курсах, які сприяють професійному зростанню або

розвитку творчих здібностей. Заняття, які приносять задоволення, можуть допомогти знайти нові сенси в житті та підвищити самооцінку.

Волонтерство може стати ще одним важливим елементом у житті жінок, які прийняли рішення не мати дітей. Участь у волонтерських проектах не тільки допомагає іншим, але й створює відчуття приналежності до спільноти, підвищує самооцінку і надає нові перспективи.

5. Психологічне консультування для близьких

Консультації для близьких жінок можуть допомогти їм зрозуміти, як підтримати своїх рідних у виборі бездітності. Це також може допомогти зменшити конфлікти в родині та полегшити спілкування. Розуміння та прийняття вибору жінки можуть стати ключовими у формуванні позитивної атмосфери.

6. Культурні зміни

Для того щоб покращити психоемоційний стан жінок, які відмовляються від материнства, необхідно активізувати кампанії на підтримку різноманітності жіночих ідентичностей. Публічні дискусії, медіа та культурні проекти можуть стати платформами для зміни уявлень про материнство і бездітність, сприяючи більшому прийняттю різних форм життя.

Психологічна допомога жінкам, які прийняли рішення відмовитися від материнства, повинна бути комплексною та чутливою до їхніх потреб. Використання різних підходів, таких як психотерапія, освітні програми, підтримка соціальних мереж і розвиток особистісних ресурсів, може суттєво поліпшити якість їхнього життя і допомогти у подоланні психологічних наслідків цього вибору. Активні зусилля суспільства у зміні ставлення до бездітності також можуть мати значний позитивний вплив на психічне здоров'я жінок.

За розробленими нами рекомендаціями щодо психологічної допомоги жінкам, які вирішили відмовитись від материнства, нами було створено програму спрямовану на попередження негативних наслідків відмови від материнства

Назва програми: "Жіноча ідентичність: вибір без материнства"

Мета програми: забезпечити жінкам підтримку та інформацію, щоб допомогти їм усвідомити й прийняти свій вибір не ставати матерями, а також запобігти можливим негативним психологічним наслідкам.

Цільова аудиторія: жінки різного віку, які прийняли рішення не мати дітей, а також ті, хто сумнівається у своєму виборі.

Структура програми:

1. Освітній компонент

1.1. Інформаційні семінари

Тема: "Вибір без материнства: усвідомлений підхід".

Формат: проведення серії семінарів, що охоплюють теми, пов’язані з відмовою від материнства, такі як права жінок, соціальні стереотипи та психологічні аспекти вибору.

Тривалість: 2-3 години на семінар.

1.2. Інформаційні матеріали

Розробка брошур та інформаційних листівок, які висвітлюють:

— переваги і недоліки вибору без материнства.

— статистику та дослідження на тему бездітності.

— ресурси для отримання психологічної підтримки.

2. Психологічна підтримка

2.1. Індивідуальна психотерапія

— надавати жінкам можливість отримати безкоштовні сеанси у психологів для обговорення їхніх почуттів і переживань.

2.2. Групи підтримки

— створення постійних груп підтримки, де жінки можуть ділитися досвідом, обговорювати емоції і знаходити підтримку серед однодумців.

- Формат**:** щотижневі або щомісячні зустрічі.

3. Соціальна інтеграція

3.1. Волонтерські програми

— заохочення жінок брати участь у волонтерських ініціативах, щоб вони могли знайти нові сенси у житті та реалізувати себе в інших сферах.

3.2. Соціальні мережі

— створення онлайн-спільнот для жінок, які відмовилися від материнства, для обміну досвідом і підтримки.

4. Розвиток особистісних ресурсів

4.1. Курси особистісного розвитку

— програми, що охоплюють теми саморозвитку, управління емоціями, стресостійкості, тайм-менеджменту.

Тривалість: 4-6 тижнів, 1 раз на тиждень.

4.2. Творчі майстер-класи

— проведення майстер-класів, на яких жінки можуть освоювати нові хобі та творчі навички (живопис, рукоділля, кулінарія тощо).

5. Культурні зміни

5.1. Інформаційні кампанії в медіа

— Запуск кампаній, які підвищують обізнаність про різноманіття жіночих ідентичностей, включаючи бездітність.

— Створення публікацій у медіа, соціальних мережах, які підкреслюють важливість прийняття вибору жінок.

5.2. Співпраця з освітніми установами

— включення теми бездітності в навчальні програми шкіл та університетів, щоб сприяти розумінню і прийняттю різних форм жіночої ідентичності.

Реалізація програми

— **Тривалість:** програма розрахована на 1 рік, з можливістю подальшого розвитку.

— **Фінансування:** шукати спонсорів, гранти та підтримку з боку державних організацій.

— **Оцінка ефективності:** проведення анкетування серед учасниць програми до та після її завершення, щоб оцінити зміни у психологічному стані та рівні задоволення.

Програма "Жіноча ідентичність: вибір без материнства" має на меті підтримати жінок у їхньому виборі, запобігти можливим негативним психологічним наслідкам і сприяти змінам у суспільному сприйнятті бездітності. Через освітні, психологічні та соціальні заходи програма може створити позитивне середовище для жінок, які вирішили не стати матерями, та допомогти їм знайти нові шляхи самореалізації.

ВИСНОВКИ

Материнство — це багатовимірний соціокультурний феномен, що охоплює не лише біологічні аспекти, але й значний вплив соціальних, культурних, економічних і психологічних чинників.

У сучасному глобалізованому світі материнство стає об’єктом значних трансформацій, викликаних технологічними змінами, розвитком нових репродуктивних технологій та соціальними рухами за гендерну рівність. З одного боку, розширення прав жінок на самореалізацію та рівноправну участь у ринку праці дозволяє багатьом жінкам переосмислити свої материнські ролі, зокрема в контексті можливості поєднувати роботу і материнство. З іншого боку, нові репродуктивні технології, такі як сурогатне материнство, штучне запліднення та екстракорпоральне запліднення, викликають етичні та правові дебати щодо традиційних уявлень про материнство.

На основі досліджень українських і зарубіжних учених, можна зробити декілька ключових висновків щодо багатовимірності цього поняття.

1. Біологічний вимір материнства полягає у фізіологічних процесах, таких як вагітність, пологи та грудне вигодовування. Ці процеси є основою для розвитку емоційного зв’язку між матір'ю та дитиною. Однак, біологічні чинники, як показують дослідження, взаємодіють із соціальними умовами, формуючи материнську поведінку.

2. Соціальний вимір материнства охоплює культурні норми, очікування та гендерні ролі, що накладають певні зобов’язання на жінок у ролі матерів. Соціальні інститути — сім'я, держава, освіта — формують певні уявлення про те, якою має бути мати, і ці уявлення можуть відрізнятися залежно від соціально-економічного контексту та культурних традицій.

3. Психологічний аспект материнства відображає внутрішній світ жінки, її емоційний стан, переживання під час вагітності та після пологів. Дослідження вказують на те, що материнські інстинкти не є універсальними або природженими, а значною мірою залежать від соціальних очікувань та особистого досвіду жінки.

4. Економічний вимір материнства пов'язаний із впливом матеріального забезпечення на здатність виконувати материнську роль. Економічні ресурси, соціальна підтримка та умови праці суттєво впливають на якість виховання дітей та на те, як жінка поєднує материнство із професійною діяльністю.

5. Репродуктивні технології та новітні біомедичні досягнення змінюють традиційне розуміння материнства. Завдяки таким технологіям, як екстракорпоральне запліднення або сурогатне материнство, змінюються уявлення про природність і обов’язковість біологічного зв’язку між матір'ю та дитиною.

Таким чином, поняття материнства має складний і багатовимірний характер, що поєднує в собі біологічні процеси, соціальні норми та індивідуальний досвід жінки.

Відмова від материнства є складним соціально-психологічним явищем, яке викликане різноманітними факторами та має численні наслідки для особистості жінки, сім’ї та суспільства в цілому.

Відмова від материнства — це свідомий вибір жінки не ставати матір'ю, який може проявлятися як у формі відмови від народження дітей, так і в уникненні виховання дітей. Це явище може бути зумовлене різноманітними соціальними, економічними, психологічними та культурними факторами.

Відмова від материнства може мати різні прояви та класифікується за декількома критеріями.

4. За мотиваційними чинниками:

— Економічна відмова — жінки можуть відмовитися від материнства через фінансові труднощі або нестабільність.

— Соціальна відмова — пов’язана з відсутністю соціальної підтримки або негативним соціальним тиском щодо материнства.

— Психологічна відмова — жінка може уникати материнства через страх перед відповідальністю, емоційними труднощами або негативним досвідом у власній родині.

5. За формою вираження:

— Вибіркова відмова — жінка може вирішити не народжувати дітей на певний період або в певних умовах (наприклад, до досягнення певного рівня кар’єри).

— Узагальнена відмова — жінка приймає рішення не ставати матір'ю протягом усього життя.

6. За соціокультурним контекстом:

— Культурно обумовлена відмова — відмова від материнства, що пов'язана з соціальними нормами або традиціями в конкретній культурі.

— Індивідуальна відмова — рішення жінки не ставати матір'ю, яке базується на особистих переконаннях, потребах та бажаннях.

Наукові дослідження в цій області продовжують підкреслювати важливість розуміння психологічних, соціальних та економічних аспектів, які впливають на рішення жінок не ставати матерями, оскільки це знання може стати основою для формування підтримуючої політики та програм.

Вибір відмови від материнства є результатом складного поєднання різних психологічних факторів. Страхи, комплекси, травми та особистісні особливості можуть суттєво впливати на це рішення. Розуміння цих чинників важливе для підтримки жінок у їхньому виборі та для створення сприятливого соціального середовища, що враховує їхні потреби і переживання. Психологічна підтримка та освітні програми можуть допомогти жінкам подолати страхи та комплекси, пов'язані з материнством, а

також сприяти формуванню більш здорового ставлення до материнства в суспільстві.

Соціокультурні фактори, такі як соціальні норми, культурні стереотипи, вплив соціальних груп, економічні умови, соціальні програми, освіта та культурні цінності, суттєво впливають на ухвалення рішення жінок відмовитися від материнства. Розуміння цих чинників є важливим для розробки ефективної політики, спрямованої на підтримку жінок у їхньому виборі, а також для зміни суспільного ставлення до материнства як такого. Забезпечення належних умов для поєднання кар'єри і материнства може позитивно вплинути на демографічну ситуацію в країні.

Відмова від материнства, як свідомий вибір, стає все більш поширеним явищем у сучасному суспільстві. Це рішення, яке має значний вплив на особистість жінки, часто супроводжується внутрішні конфлікти та почуття провини, які переживають жінки, що відмовилися від материнства, є серйозними психологічними наслідками цього рішення. Зрозуміти ці емоції та надати підтримку жінкам, які зіткнулися з такими труднощами, є важливим завданням для психологів і суспільства в цілому. Підтримка, розуміння і формування позитивного іміджу бездітності можуть допомогти жінкам знайти гармонію з власними виборами та зміцнити їхнє психічне здоров'я.

Соціальна ізоляція та труднощі у міжособистісних стосунках є серйозними наслідками відмови від материнства. Важливо розуміти, що ці наслідки можуть мати глибокий вплив на психічне здоров'я жінок. Підтримка з боку оточення та формування позитивного іміджу бездітності в суспільстві можуть суттєво полегшити емоційний стрес і сприяти загальному психологічному благополуччю жінок.

Соціальні стереотипи та тиск з боку оточення відіграють важливу роль у формуванні психологічних наслідків.

Вибір відмови від материнства може бути складним і емоційно важким для багатьох жінок. Цей вибір часто супроводжується сумнівами, внутрішніми конфліктами та впливом зовнішніх соціальних стереотипів. Важливо надати підтримку жінкам у цьому процесі, щоб допомогти знайти баланс і прийняти свій вибір. Нами було розроблено рекомендації щодо психологічної допомоги жінкам, які вирішили відмовитись від материнства, які складаються з наступних етапів:

1. Психотерапія та консультування
2. Освітні програми та семінари
3. Підтримка соціальних мереж
4. Розвиток особистісних ресурсів
5. Психологічне консультування для близьких
6. Культурні зміни

Психологічна допомога жінкам, які прийняли рішення відмовитися від материнства, повинна бути комплексною та чутливою до їхніх потреб. Використання різних підходів, таких як психотерапія, освітні програми, підтримка соціальних мереж і розвиток особистісних ресурсів, може суттєво поліпшити якість їхнього життя і допомогти у подоланні психологічних наслідків цього вибору. Активні зусилля суспільства у зміні ставлення до бездітності також можуть мати значний позитивний вплив на психічне здоров'я жінок.

За розробленими нами рекомендаціями щодо психологічної допомоги жінкам, які вирішили відмовитись від материнства, нами було створено програму спрямовану на попередження негативних наслідків відмови від материнства. Назва програми: "Жіноча ідентичність: вибір без материнства".

Мета програми: забезпечити жінкам підтримку та інформацію, щоб допомогти їм усвідомити й прийняти свій вибір не ставати матерями, а також запобігти можливим негативним психологічним наслідкам.

Цільова аудиторія: жінки різного віку, які прийняли рішення не мати дітей, а також ті, хто сумнівається у своєму виборі.

Програма "Жіноча ідентичність: вибір без материнства" має на меті підтримати жінок у їхньому виборі, запобігти можливим негативним психологічним наслідкам і сприяти змінам у суспільному сприйнятті бездітності. Через освітні, психологічні та соціальні заходи програма може створити позитивне середовище для жінок, які вирішили не стати матерями, та допомогти їм знайти нові шляхи самореалізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безрукова О. Материнство в українській культурі: соціальний та культурний контексти. Київ, 2017.

2. Беккер К. Професійний успіх жінок і материнство: дослідження в Європі. Лондон: Routledge, 2019.

3. Бурковська Г. Групи підтримки для жінок без дітей: соціальні аспекти. Київ: НАН України, 2023.

4. Бурковська Г. Групи самодопомоги для жінок без дітей: психологічні аспекти. Київ: НАН України, 2021.

5. Бурковська Г. Психологічна підтримка для жінок без дітей: важливість соціальної підтримки. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2023.

6. Бурковська Г. Соціальна прийнятність бездітності: нові погляди на жіночу ідентичність. Київ: НАН України, 2021.

7. Бурковська Г. Соціальне прийняття бездітності: шлях до емоційного благополуччя. Київ: НАН України, 2021.

8. Бурковська Г. Суспільство і вибір: формування позитивного іміджу бездітності. Київ: НАН України, 2021.

9. Буряк О. Емоційна зрілість і материнство. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2023.

10. Гаврилюк Н. Доступність дитячих закладів: проблеми та перспективи. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2020.

11. Герасимова Т. Культурні зміни і відмова від материнства в Україні. Київ: Наукова думка, 2021.

12. Голота І. Психологічні аспекти адаптації до материнства. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2018.

13. Гончар О. Емоційний стан жінки під час материнства. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2019.

14. Гончарова Н. Комплекс неповноцінності у жінок. Одеса: ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2020.

15. Григоренко О. Психологічна підтримка для жінок, які обрали бездітність. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2022.

16. Державна служба статистики України. Демографічна ситуація в Україні за 2022 рік. Київ, 2023.

17. Дубровіна Л. Соціальна підтримка та материнство. Одеса: ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2018.

18. Дуденко Т. Внутрішні конфлікти та тривога у жінок, які відмовилися від материнства. Одеса: ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2023.

19. Завалко В. Стилі виховання дітей в українському контексті. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2021.

20. Зінченко І. Соціальні програми в Україні та їх вплив на сімейну політику. Одеса: ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2021.

21. Іванова Т. Традиційні цінності в Україні та їх вплив на материнство. Одеса: ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2021.

22. Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України. Демографічна ситуація в Україні. Київ: НАН України, 2022.

23. Кісь Л. Культурні традиції та материнство в Україні. Київ: Наукова думка, 2021.

24. Кісь О. Жінка в традиційній українській культурі: соціокультурні виміри материнства. Львів, 2015.

25. Коваленко М. Вплив медіа на уявлення про материнство. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2021.

26. Коваленко Н. Психічне здоров'я та материнство. Черкаси: ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2021.

27. Коваленко Н. Соціальний тиск і вибір бездітності. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2021.

28. Козак А. Масова культура та уявлення про материнство. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2021.

29. Кравчук А. Соціально-економічний статус жінок в Україні. Черкаси: ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2022.

30. Крайнюк О. Материнство як форма самореалізації жінки. Київ: Видавництво "Наукова думка", 2020.

31. Крамаренко Л. Дружні стосунки та вибір бездітності. Черкаси: ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2021.

32. Кривобородько Т. Внутрішні конфлікти жінок без дітей. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2022.

33. Кривобородько Т. Психологічні наслідки вибору бездітності. Одеса: ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2023.

34. Кузьменко О. Відмова від материнства: соціально-економічні аспекти. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2020.

35. Литвиненко Н. Біологія і культура материнства в умовах глобалізації. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2019.

36. Литвинова Ю. Соціальний тиск і відмова від материнства. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2019.

37. Лінд К. Материнство як вибір: молоді жінки та кар'єра. Лондон: Routledge, 2021.

38. Лісова І. Гендерні аспекти відмови від материнства: внутрішні конфлікти. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2022.

39. Лісова І. Гендерні ролі та материнство: сучасні тенденції. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2022.

40. Лісова І. Психологічні наслідки відмови від материнства: почуття провини. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2023.

41. Лісова І. Соціальна ізоляція жінок без дітей: психологічні аспекти. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2021.

42. Лук'янова К. Ідентичність жінки в контексті бездітності. Одеса: ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2023.

43. Малярчук О. Соціальні умови материнства в сучасній Україні. Київ: Інститут соціології НАН України, 2017.

44. Мартиненко Р. Вплив особистого досвіду на рішення про материнство. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2022.

45. Мартиненко Р. "Травматичний досвід та материнство". — Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2021.

46. Мартинюк Г. Традиційні цінності та їх вплив на материнство. Одеса: ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2023.

47. Мартін Дж. Women's Choices: Understanding the Decision to Remain Childless. London: Routledge, 2021.

48. Мельник О. Біологічні основи материнства: аспекти репродуктивної функції. Київ: Видавництво наукових праць, 2020.

49. Мусієнко О. Вартість виховання дітей: соціальні аспекти. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2020.

50. Німан К. Освіта, кар'єра та материнство: нові тенденції. Лондон: Routledge, 2019.

51. Оверстін К. Соціальні пільги та материнство в Скандинавії. Стокгольм: Nordiska ministerrådet, 2019.

52. Оксамитна С. Материнство в українському суспільстві: соціологічний аналіз. Київ: Інститут соціальних досліджень, 2019.

53. Олійник Л. Економічні чинники, що впливають на рішення жінок про материнство. Одеса: ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2021.

54. Павлова Т.Вплив ставлення партнера на рішення про материнство. Черкаси: ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2022.

55. Павловська Н. Урбанізація та материнство в Україні. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2022.

56. Петрівна Г. Материнська ідентичність: психологічні аспекти. Одеса: ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2022.

57. Печериця О. Комплекс невдачі у вихованні дітей. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2021.

58. Рейнхарт А. Вибір бездітності: глибинні психологічні мотиви. Нью-Йорк: Springer, 2019.

59. Романова Т. Виховання у сім'ях з проблемами. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2019.

60. Руденко О. Сімейні традиції та їх вплив на рішення жінок. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2021.

61. Савченко О. Незадоволеність життям та її вплив на материнство. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2021.

62. Сафонова А. Самореалізація жінок у сучасному суспільстві. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2022.

63. Седлецька Н. Соціальні норми та материнство: гендерний аспект. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2020.

64. Середа І. Індивідуальні мотиви бездітності в сучасному суспільстві. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2022.

65. Сидоренко В. Освіта і материнство: взаємозв'язок в Україні. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2022.

66. Сидоренко Л. Страхи жінок та їх вплив на материнство. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2018.

67. Сидоренко О. Материнство та кар'єра: внутрішні конфлікти сучасних жінок. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2023.

68. Сидоренко О. Соціальна ізоляція та її вплив на психічне здоров'я жінок без дітей. Київ: НАН України, 2022.

69. Сидоренко О. Соціальні стереотипи та їхній вплив на жінок без дітей. Київ: НАН України, 2023.

70. Сидоренко О. Труднощі у міжособистісних стосунках у жінок, які відмовилися від материнства. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2022.

71. Смирнова Л. Соціальна підтримка і материнство. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2020.

72. Соловей М. Психологічні аспекти відмови від материнства. Одеса: ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2018.

73. Соловей О. Тривожність, депресія та материнство: психологічні дослідження. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2020.

74. Станіславська В. Материнство та кар’єра: сучасні виклики для українських жінок. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2019.

75. Титаренко Г. Регіональні відмінності в українському суспільстві. Київ: Наукова думка, 2023.

76. Ткаченко О. Низька самооцінка у жінок без дітей: соціальні аспекти. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2021.

77. Ткачук О. Відмова від материнства: соціально-психологічний аспект. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2020.

78. Ткачукова О. Цінності жінок і відмова від материнства. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2021.

79. Фальк Л. Гендерна рівність і материнство: міжнародний досвід. Копенгаген: Інститут досліджень гендеру, 2020.

80. Фролова Т. Емоційні аспекти відмови від материнства. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2019.

81. Хейлі С. Старші жінки та відмова від материнства: нові перспективи. Лондон: Palgrave Macmillan, 2018.

82. Хомяк С. Материнство та кар'єра: виклики сучасності. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2021.

83. Черноброва А. Молоді жінки та материнство: сучасні тенденції. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2020.

84. Шкробот Л. Материнство в українській національній традиції. Київ, 2018.

85. Шкробот О. Інстинкти материнства в соціокультурному контексті. Київ: Інститут соціології НАН України, 2019.

86. Якушевська Л. Культурні зміни та відмова від материнства. Київ: Наукова думка, 2020.

87. Якушевська Л. Цінності жінок і вибір бездітності. Київ: Наукова думка, 2020.

88. Ясінська О. Культурні стереотипи і їх вплив на жінок. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2022.

89. Ясінська О. Стресостійкість та материнство. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2023.

90. Baddon E. The Sociology of Motherhood. Oxford: Blackwell Publishing, 2003.

91. Baumrind D. Rearing Competent Children. *Parenting: Science and Practice*, 1991.

92. Beauvoir S. The Second Sex. New York: Vintage Books, 2000.

93. Bowlby J. Attachment and Loss. New York: Basic Books, 2000.

94. Brown S. Women's Self-Esteem and the Decision to Remain Childless. London: Routledge, 2018.

95. Brown V. Support Systems and Maternal Mental Health. New York: Springer, 2020.

96. Brown V. The Psychological Well-being of Mothers: A Review. London: Sage Publications, 2018.

97. Butler J. Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity. New York: Routledge, 1990.

98. Christiansen S. Biological Determinism and the Sociology of Motherhood. Boston: Beacon Press, 2012.

99. Douglas M. Purity and Danger: An Analysis of Concepts of Pollution and Taboo. London: Routledge, 2000.

100. Finkelstein A. Mothering in the Age of Reproductive Technologies. New York: Springer, 2015.

101. Flores K. Personal Growth through Motherhood: A Qualitative Study. Chicago: University of Chicago Press, 2019.

102. Horan S. Postpartum Depression and Its Effects on Mother-Infant Relationships. New York: Springer, 2015.

103. Johnson R. Childlessness and Social Isolation: Understanding the Impact. London: Routledge, 2020.

104. Johnson R. Social Stigmas and Childless Women: Psychological Impacts. London: Routledge, 2020.

105. Jones A. The Evolving Parenting Strategies of Mothers: A Longitudinal Study. Chicago: University of Chicago Press, 2019.

106. Kaplan K. Mother Nature: Maternal Instincts and How They Shape the Human Experience. London: HarperCollins, 2011.

107. Lareau A. Unequal Childhoods: Class, Race, and Family Life. Berkeley: University of California Press, 2003.

108. Maccoby E. E., Martin J. A. Socialization in the Context of the Family: Parent-Child Interaction. *Handbook of Child Psychology*, 2000.

109. Miller A. The Social Expectations of Motherhood. New York: Routledge, 2013.

110. Miller J. Childlessness and Social Identity: A Cross-Cultural Study. London: Routledge, 2020.

111. O'Reilly A. Mother Matters: Motherhood as Discourse and Practice. Toronto: Demeter Press, 2007.

112. Pierce R. Motherhood and Feminism: Conflicting Identities. London: Feminist Press, 2000.

113. Rich A. Of Woman Born: Motherhood as Experience and Institution. New York: W.W. Norton & Company, 2000.

114. Ruddick S. Maternal Thinking: Toward a Politics of Peace. Boston: Beacon Press, 1989.

115. Schore A. N. Affect Regulation and the Origin of the Self. *The Neurobiology of Emotional Development*. Hillsdale, New York: Lawrence Erlbaum Associates, 1994.

116. Schwanner J. Postpartum Depression and Maternal Mental Health. New York: Springer, 2015.

117. Smith E. The Impact of Childlessness on Self-Esteem: A Psychological Perspective. New York: Springer, 2022.

118. Smith J. The Evolution of Maternal Identity over Time. New York: Routledge, 2020.

119. Smith J. Trends in Childlessness in Developed Countries: A Sociological Perspective. Chicago: University of Chicago Press, 2019.

120. Smith M. Anxiety and Childlessness: Exploring the Emotional Impact. New York: Springer, 2021.

121. Smith M. Mental Health and Childlessness: Exploring Emotional Outcomes. New York: Springer, 2021.

122. Smith M. Psychological Impacts of Childlessness: A Comprehensive Study. New York: Springer, 2020.

123. Wilkinson K. The Social Pressure of Motherhood: Challenges Faced by Childfree Women. New York: Feminist Press, 2021.